

ФЕЛЬКА

НОВЕЛЯ

Гната Домбровського.

2-ого грудня.

Дорога Мамо!

Яка я тепер щаслива, того я вам, мамо, й описати не зможу! Не гнівайтеся, дорога мамо, що я зараз вчора не писала, але я була така зворушена, така урадована, що й думок не могла спокійно до купи зібрати. Подумайте собі, мамо, як се було.

Приходжу собі спокійненько до робітні, як звичайно, думаючи тільки про роботу, аж тут старша панна кличе мене до самої пані Витковської. Я і здивувала ся троха і налякала, але не дуже, бо зараз собі подумала, що то 1-ший і що певно будуть нам давати заплату. Тільки, що нам звичайно платять вечером, а тут уже рано кажуть мені йти до кабінету пані. Але ніщо, йду, а що я собі гадала по дорозі, того вже справді не памятаю. Зовсім нічого не перечувала я, анї трошка. Що найбільше гадала я собі, що певно якійсь примховатій пані не сподобала ся робота і я буду мусіла поправляти станик.

Входжу обережно і незаметно дивлюся на стіл, чи не лежить який станик. Ні, нема ніякого! Тимчасом — подумайте собі, мамо, пані встає, підходить до мене і каже...

Ні, — того, що вона казала, я вам не зможу описати докладно. Я й сама тепер не знаю добре, як то вона все казала. Каже: „Я з вашої роботи дуже вдоволена, особливо боки і переди краєте дуже добре. Всі мої пані — каже — дуже собі хвалять ваш крій“. Справді, мамо, вона так і сказала: „дуже собі хвалять!“ Бачите, мамо! „Здається ся, — каже — що у вас анї разу не було ніякої поправки: все відразу добре скроєне“. Була, мамо, була раз одна поправка, але то для одної дуже вередливої пані: її знають усі маґазини, яка вона. Але я не сказала нічого, бо й на що, коли пані видко забула. „А що притім — каже дальше — старша панна вже нераз звертала мені увагу на вашу велику працьовитість і здатність (уважаєте, мамо?), то я постановила підвисшити вам платню о три рублі на місяць“. Єй Богу, що так сказала.

А ще до того, треба вам знати, се підвисшенє рахує ся вже від 1-го падолиста. Мій Боже, а я цілий місяць не знала нічого, що маю вже таку велику платню. Пані зараз підійшла до бюро, вийняла гроші і дала мені на руку цілих 18 рублів.

Ціліський день сиділа я в робітни, як на розпалених вуглях. Всі панни іратували мені і приглядали ся, як я краяла, а одній, що вже й сама краяла, мусіла я аж вирисувати бік на модель. Мені так притім руки тремтіли, що може я що й зле викроїла. Що хвилі дивила ся я на годинник, коли вкінці буду могла вийти на обід і розповісти все панству Скродським. Як вибила друга, то я так скоро одягла ся, так летіла до дому, якби там ви самі ждали на мене.

Пані Скродська дуже врадувала ся і сказала, що тепер по недороді всюди велика дорожня, отже мені така підвишка належала ся. А Роману, кажу вам, мамо, се анї трошка не обійшло. „Е... каже — тільки три рублі! я вже гадала, що з 50 тобі дали!“ Але пані Скродська зараз назвала її дармоїдом і сказала, цілуючи мене в голову, що хотіла би, аби її Романа брала собі з мене приклад. Я собі подумала, що се певно для того, що я щось заробляю, а Романа ні. Так я і кажу зараз: „Коли тільки Романа хоче, то я її за два місяці підовчу сама дома, а по-

тім уже попрошу паню Витковську, щоби її взяла на підручну. Все таки хоч з кілька рублів мала би на початок, а я вже так маневрувала би, що з неї були би вдоволені. Але, не знаю чому, пані Скродській се дуже не сподобалося. Так якось надула ся і відповіла лише, що її донька не на то скінчила сїм клас, щоб іглою заробляла на хлїб. Я їй замовкла відразу, бо що правда то правда. Де такий освічений панні ходити до магазину! Знаєте, мамо, вона навіть до одної газети для дітей пише різні річі. Сама бачила я кілька разів, як було видруковане ціле її ім'я і прізвище. Як тільки що напише, то зараз читає нам в голос, а потім, як видрукують, то ще раз, також в голос. Пані Скродська аж росте з радости, як побачить її підпис в друку. Романа зараз і каже мамі: „Бачите, мамо, а ви все кажете, що я нічого не роблю“. Тепер каже, що напише цілу повість, але вже таку для дорослих, бо для дітей шкода їй писати.

З вчерашної заплати остав ся мені вже тільки рубель і троха дрібних. Зараз віддала я пані Скродській 15 рублів за цілий місяць. Сказала мені, що тепер вижити і удержати особу за 15 рублів дуже трудно, бо страшна дорожня. Вже то сей недорід як раз нам потрібний! Признаю ся вам, мамо, що житє тут дуже скупеньке. Скоро лиш маю гроші, а мушу довше в ночі сидіти над роботою, то все купую собі сардинок і дві булки і їм крадькома, коли Романа засне, бо не хочу їм робити прикрости. Часом і в магазині купую собі дещо на друге сніданє.

А ті два рублі то я зараз видала. Купила собі нову вуальку, таку модну, в кратки — і паяца для малого Яська, такого, що то знаєте, мамо, як єго притиснути з долу, то він вискакує до гори. Ясько страшенно втішив ся. Бавив ся цілий день, тільки єму зараз урвав руку. Але я то пришию.

Ви мене, мамо, наминаєте, щоби я правильно що неділі ходила до церкви. А якеж би то, мамо, і сьвято в мене було, як би я й до церкви не пішла? Цілий тиждень насиджу ся в тім магазині, або дома шию, то хоч у церкві когось побачу і маю якусь приемність. Коли погода, то я перша йду до фары на службу Божу, а потім

ще до Св. Хреста. У ф'арі кінчить ся богослуженє о 12-тій, а там аж пів до першої, отже можна ще застати.

Бо то, бачите, мамо, у ф'арі ріжні люде бувають; і шевці, і столярі, і кравці, і то зараз можна пізнати, — а до Св. Хреста ходять тільки самі порядні люде, бо звідтам, коли на дворі гарно, всі зараз ідуть до Саского Города. Там хоч можна когось побачити, як хто одягнений, як на нїм сукня лежить, або які капелюхи наймоднійші. Ні, мамо, ви не бійте ся, я ще анї одної неділі не опустила. Навіть Романа дуже любить ходити до церкви, тільки звичайно так стисне ся корсетом, що мусимо чимскорше вертати до дому.

Я вже тепер собі гадаю, чи взяти сю нову вуальку до церкви, чи ні? Але возьму; хоч би й сніг падав, то возьму. Може вийти з моди, то який буде з неї пожиток? Коли змокне, то я вложу її між картки книжки і буде як нова.

А мене ще ніхто не бачив у тій вуальці! І сама не знаю, чи буде мені до лица, бо я лиш так на-борзї у склепі примірила. Романа купила собі зараз таку саму; видко, що вуалька гарна.

Моя мамо, відпишіть мені зараз! Я все така щаслива, коли від вас дістану лист! Як не маю сьвіжого листу, то нераз добуваю старі і читаю, як нові. Моя мамо любенька! Дуже, дуже прошу вас написати.

Обнимаю вас і цілую тисяч разів.

Фелькл.

12-ого грудня.

Моя дорога Мамо!

Сердечно дякуємо за все те, що ви нам прислали тим паном. Панї Скродська особливо дякує за кашу і масло. Знов нарікала на дорожню, а на селї — каже — такі річи нічого не коштують, бо все є своє. Вона тепер все говорить про ту дорожню і мені аж прикро нераз, бо може то вона до мене так сьпіває, що я плачу небогато. Тому я вам, мамо, ще більше вдячна за те все.

Роботи, такої до дому, маю тепер дуже багато і пишу тільки кілька слів, щоби вам про се дати знати і відповісти на ваш лист.

Щастє, що вже сукня Романи скінчена, бо інакше не мала би коли писати. Вчора спала я лише дві години і нині ледви пишу, а тут знову треба сидіти до якої другої години в ночі. А які чудові матерії, коли-б ви бачили! аж очі болять дивити ся. З того ви можете пізнати, як я добре шию, коли мені такі сукні дають до роботи. І то не хто небудь, але правдиві пані приходять до мене: одна адвоката, одна жінка фабриканта, а ще одна то аж з Нової Праги приїхала до мене. Як вас люблю, правду кажу. Зароблю собі з кільканайцять рублів; врешті може ще хто трафить ся перед сьвятами. Зараз собі куплю матерії на сукню.

Яка я тепер вдоволена — і описати не вмію. Стільки роботи! скажіть самі, мамо! Троха болить мене голова, але то певно з того, що я не спала. Знаєте, мамо, який собі кольор виберу? Такий темний іранат, бо то і дуже тривке і не вийде так скоро з моди. Сьогодні, вертаючи з магазину, хоч і як я спішила ся, пристанула я на хвилинку перед одною виставою. Прегарна була одна матерія, саме в моїм густі. Але дорога мабуть: очевидно, не для мене. Завтра скочу на хвилинку і спитаю ся про ціну. Хто знає, може вже на сьвята зможу собі зробити.

А ви не думайте собі, мамо, що пишу се тому, аби за той час не робити нічого: ігла мені зломилася в машині і я післала Антосю по нову, а тимчасом пишу. Тепер то і чай пю одною рукою, а другою шию, щоби і хвилинки дармо не втратити. Коби то не треба було спати! А коли шию, то або собі думаю, як тут зробити свою сукню, або: що я буду могла ще собі купити. Панчіх мені троха не достас; ну, та се вже буде можна відложити на пізнійше.

А одна сукня то для сеї жидівки, що мала мені дати мантильку до роботи. Прекрасна, кажу вам, мамо! Вовна як шкіра, перетикана шовком, того модного кольору, що єго називають Айфель. Найменше по рублеви і 5 коп. локоть — вже я на тім розумію ся. Буде гладка *princesse*,

лише з рушею низом і з коронковим ковніром. Шкода, що ви її не побачите. Якась богата жидівка казала, що тепер я все буду шити для неї. Лише хоче, щоби було дешево, бо страшенно зі мною торгувала ся. А матерії, кажу вам, дала так мало, що не знаю, чи вистане. Каже, що звичайно дає ще менше. Я собі гадала, що мені зістануть хоч які кусники на вилоги до жакетки, тимчасом ледви...

Коли-б ви, мамо, знали, як вони нераз тут сварять ся! Ще як Романа з мамою, то ніщо, — але як з самим паном Скродеьким, то я нераз рада би хоч під землю запасти ся. Він звичайно спокійний і не каже нічого, так що нераз гадаю собі, що нема єго дома, а він сидить і все щось читає. За те як почне часом кричати, то аж по цілім домі луна йде. А пані Скродеька не боїть ся єго ані трошка, ще й сама починає. Сьогодні була знов авантура з причини цукру. Він все ходить до цукорні на газети, а що не гіркий чай, то цукор приносить в кишени до дому. Коли-ж часом стрітять ся з яким знакомим, то вже єму якось соромно забирати цукор, бо можуть побачити, і тоді не приносить нічого. Пані Скродеька знає се добре, і таки все кричить на него. Сьогодні Романа утікла аж до мене, бо гадала собі, що побють ся.

Панство Скродеькі посилають вам свій поклін. Я вас цілую і обнимаю.

Фелька.

20-ого грудня.

Моя найдорожша Матусю!

До остатної хвилі мала я ще надію, що може панство вишлють маму до Варшави з орудками. Вже все й обдумала я собі, де ви спали би, якби я з магазину увільнила ся на пів дня і куди би ми разом ходили. Ще й машину помастила я ліпше оливою, щоби не торкотіла і щоби можна було й шити і розмовляти. А тут усе на ніщо й не здало ся.

Ох, мамо! Я собі нераз так думки думаю, що за яких півтора року буду вже могла отворити свою власну ма-

леньку робітню і що ви будете вже завсіди зі мною. Ви займались би цілим господарством, а я тільки шила би, хоч би й цілими ночами, щоби нам вистало на житє. Ми мали би багато, страх багато роботи. Коли-б годі було з нею упорати ся, то ще кого приняла би до помочи. Вже я знаю, якби то все треба урядити. А ви оброблювали би нам дірки. Правда, мамо, якби то було добре?

Мушу вам написати ще одну річ. Знаю, що ви знов будете на мене гнівати ся і знов мені напишете, що мене, хто хоче, обманює, — коли-ж я справді не могла зробити інакше.

Сьогодні приходить до мене пані Скродська, ніби-то по сірники до папіроса, і так собі, мов від нехочу, питає ся мене, чи я хочу купити що Яськови на ялинку. Знаєте, мамо, в першій хвилі хотіла я сказати їй яку дурницю. Вже й мала почати: „Щож ви собі гадаєте, що я...“ але я лише страшно почервоніла ся і не сказала нічого. Адже я знаю дуже добре, що то вона так наумисне хотіла мене зловити, щоб я доконче щось купила. Отже як раз — думаю собі — на злість нічого не куплю; мала купити, а тепер не куплю, на злість. І я, мамо, була би певно так зробила, справді — якби мене так нагло була не напала! Щож я, мамо, мала їй відповісти? Вона-ж знає, що я дуже люблю Яська і маю троха грошей, — так якже їй ні з того ні з сего було казати: „нічого не куплю“? Так я й не казала нічого, мамо, тільки „добре, куплю“. Як вас люблю, я не могла інакше. Лиш ви не гнівайтесь на мене!

Нехай би то вона тепер почала таке, вже би я знала, що їй відповісти. Цілісеньку розмову маю уложену. Вона се, а я те, вона знов своє, а я своє, і так до самісенського кінця. Біда лиш, що мені аж тепер приходять до голови такі знамениті відповіді, — а тоді, знаєте, ніщо, хоч би вам одна яка думка! Почервоніла ся як рак і ще мені чогось було соромно.

Аж коли я сказала, що хочу щось купити, вона так ніби-то почала зараз говорити, що я без потреби псую їй діти, що то збитки і що, хоч мені підвиснили платню, то я повинна пам'ятати передовсім на себе. А мені щось таке

прийшло до голови, аби лиш на перекір: вона каже, що не треба купувати нічого, а я на то, що куплю, і так ми сперечали ся. Я, розуміє ся, знала, що вона так тільки наумисне каже, але я на злість удавала, що нічогоісенько не розумію, щоби собі не думала, що я дала себе зловити.

Вкінци вона уступила і сама мені порадила, щоб я не купувала ніяких забавок, тільки щось тепле, практичне на зиму. Потім, як я над тим подумала, то вже не хотіла нічого купувати, але коли обіцяла, то вже треба було. Та врешті се для Яська, а не для пані Скродської, моя мамо, а єму чи сьак чи так я повинна була щось купити. Так я купила єму корту на одєжину. Але, знаєте, кільки я заплатила? Аж два рублі! Страшно дорого! Та що-ж було иньше купувати, коли він уже все має. За одним заходом купила я і запаску слuzї, а Романі рукавички, тільки пані Скродська сказала, що за яснї, то мушу відмінати. Але на другий раз уже не дам себе так піддурити. Ви собі, мамо, не думайте, що я нічого не можу зрозуміти. Я не така дурна, як вам здаєть ся.

Мій Боже, так уже жду на ті сьвята, якби не знати, на що. Перед сьвятим вечером лише до полудня буду в маґазинї і пійду аж на третій день. Але кажуть, що пані буде нас приймати, отже кільки годин з рана не буде роботи. Хоч відпїчну собі так, як ніколи. А тепер все ще маю страшенно багато роботи. Спішу ся дуже, бо я хотіла би ще у сьвятий вечір перейти ся троха з Романою, подивити ся на ялинки. Мабуть найгарнїйше коло Коперника. — А за Желїзною Брамою такий рух, кажу вам, що я аж кільки разів ставала, щоби лїпше всему придивити ся. Але я дуже сумніваю ся, чи впораю ся з тим всім на час. Собі я ще й матерії не купила, бо вже й не могла би на час зробити сю сукню. Шкода, що не буду її мати на сьвята. А я так тїшила ся, що Боже!

І ще до того буду мусїла шити сю одєжину для Яська. Материя досить сподобала ся пані Скродській, лише каже, що се Яська ані трошка не вradує. Готова одєжа — то що иньше, але сама материя... Тай справді, мамо, якже тут дитині давати материю? Чи воно знає ся на тім? Так я єму вже шию цілу одєжину, лише треба буде ку-

пити підшевку і тузиків. Хотіла я купити звичайну гладку підшевку, але пані Скродська сказала, що на флянелці буде теплійше.

Годі, мамо, нехай буде і з флянелькою. Тільки ви не гнівайтеся, моя мамо! Коли вже я раз згодила ся, то що мені тепер робити? Врешті то ледви 20 коп. більше буде коштувати, а на що мені пекло робити за таку марницю?... І одежина вийде далеко красна.

Посилаю вам, мамо, оплаток. Я вломила з него кусник для себе і сховала в молитовник. Як прийде сьвятий вечір, то я его перше з'їм, заким з иньшими поділю ся. А ви, мамо, зробіть так само і також з'їдьте аж перед самою вечерею. То вийде так, якби ми справді ділили ся, мамо, — буде зовсім те саме.

Я тут буду все про вас думати, а й ви, скоро лише звечеріє, зараз подумайте про мене. Вже я не забуду: лише перша зірка покажеть ся, я зараз про все иньше перестану думати і буду все дивити ся у вікно або на моє ліжко, на котрім ви колись спали.

Часом, знаєте, мамо, як почну про вас думати, то думаю і думаю і все мені здаєть ся, що і ви повинні в сю хвилю думати про мене. Але так, як ми умовимо ся, то буде певнійше.

Памятайте-ж, моя дороженька мамо!

Я тут пишу і пишу, а робота лежить. Та вже годі, моя мамо; я так собі постановила, що буду писати цілу годину. Ви мені все пишете, щоб я на листи не жалувала часу, лише писала багато, отже я хочу вам зробити таку приємність на сам сьвятий вечір. Сьогодні посиджу трохи довше, хочби до 3-ої, а завтра рано ніби-то спізню ся до магазину і з пів години рано довше пошию. Якби мене дуже випитували ся, то скажу, що мене болів зуб і я му-сіла ходити до дентиста. Вже мене Дарецька так навчила і я два рази так зробила.

На другий день сьвят вечером також напишу вам довгий, дуже довгий лист. Будете мати так якби на новий рік.

На панчохи вже мені певно не стане грошей. Все собі рахую і рахую, та двох рублів мені не достас. Може

вельвет до сукні буде коштувати дешевше, то троха з того урву. Думала я про аксаміт — та де там!

Отже пам'ятайте, мамо: скоро звечеріє, зараз починайте думати про мене. Ви пишете, що все лиш про мене думаєте, навіть коли кухареві видаєте з комори, але я би хотіла так уже цілком певно. Не забудьте, моя мамо золотенька, бо мені дуже на тім залежить.

Цілую вас тисячі, мільйони разів.

Фелька.

Р. С. Ся материя, що то, знаєте, так мені дуже сподобала ся, то аж по 90 коп. локоть. Розуміє ся, мені годі й думати, що можу її купити. Скоро лише буду мати час, пійду за Желізну Брану. Там усе далеко дешевше. Але ще може позавтра вступлю. Може що спустять? Хоч то й так за дорого. Та вступити не пошкодить.

26 грудня.

Моя дорога, золота Мамо!

Над вашим листом я так наплакала ся, що страх. Прийшов саме сьогодні рано; а що я й до церкви не пішла, бо страшна непогода, то цілий час пересиділа я над листом. Ви все повторяєте: „будь весела, любко, не зважай на мене!“ — а якже би я на вас могла не зважати? А вже найбільше додало мені жалю се, що ви пишете, що по вечері на святий вечір ви цілий час плакали. А я, знаєте, не плакала, і тому мені так страшно прикро. Тільки перед самою вечерею заплакала я троха, але й то не дуже; а потім, як почали сьпівати „Бог предвічний“, то також трохи сплакнула я; але так аж цілий вечір, як ви, то зовсім ні. Врешті зараз по вечері мусіла я взяти ся до тої одежини, бо не могла скорше впорати ся і навіть з Романю по полудни на прохід я не ходила. На „пастирці“ я також не була, хоч всі пішли, тільки шила без настанку і оброблювала дірки. Пані Скродська сказала, що хоч се по 12-ій, але то ніщо не шкодить, бо для дитини не гріх і в свято робити.

Шиючи, я все собі гадала, що або йду до церкви або їду на якийсь баль. Чи то, мамо, на баль в капелюсі їздять? бо не знаю. А що я про вас мала думати, то я все собі гадала, що я з вами, що йдемо попід руку і все розмовляємо з собою. Як на баль, ви мали на собі якусь шовкову резедову сукню з коронками, таку, яку ми робили в маґазині для одної графині. А я була ніби в якійсь рожевій сукні, підпінаній квітками. В руці мала букет з рож — бо то було властиво весіле. Виглядала я дуже гарно.

Потім прийшла до мене з кухні Антося, бо й вона не ходила на „пастирку“, і ми разом сьпівали ріжні коляди. Якраз пришивала я тоді вже тузики, то машина нам не перепиняла.

І ані разу, моя мамо, не прийшло мені на думку, що ви там може плачете. Хоч би раз — то ні. Думаю собі: що там в сю хвилю робить мама? Може плаче? Але й зараз прийшло мені на думку: — чого? Адже мама їсть там разом з панством вечеру, а потім всі перейшли до салі дивити ся на ялинку і будуть сьпівати коляди. І нічого я не перечувала.

Але то тільки ще лиш один сьвятий вечір будемо, мамо, окремо. Я цілком певно щось своє отворю, бо вже тепер богато пань в маґазині каже, що зараз перейшли би до мене, якби я робила дома. А тоді вже, мамо, ми все будемо разом. Я вже знаю, якби ми устроїли собі комнату. Біда лише з зеркалом, бо дуже дороге, а без него ніяк не можна обійти ся.

Платню з маґазину взяла я на день перед сьвятим вечером, бо пані Скродська просила мене, щоб я їй заплатила ще перед сьвятами. Щастє, що й так мали виплачувати, бо вже не знаю, якби то я сказала се старшій панні?

Я все собі думала, що мені три рублі остануть ся на сукню, і так собі обраховувала. Тимчасом пані Скродська почала мене дуже перепрошувати і цілувати, але — каже — вже не може брати від мене по 15, лише по 17 рублів на місяць. Казала, що тепер страшна дорожня і що ніяк не може так дешево. Се, що муж приносить з бюро, вистає ніби-то лиш на мешканє і на слугу, а то що вона

має в Калишу, то — каже — не дає тепер майже ніякого доходу; а Романа не заробляє нічого.

Або-ж я, моя мамо, знаю, чи те все правда? І щож було мені робити? Так я вже нічого й не казала, лише додала сі два рублі. Але, кажу, так мені жаль стало, що аж страх, — бо то виходить так, якби мені зовсім не підвишили платні. Один рубель більше, але що се значить!

Страшні видатки мала я на ті сьвята. Собі купила я лише сьвіжі рукавички, такі ясно-жовті, і більше ніщо. Сама не знаю, де поділа стільки грошей. Тепер, знаєте, і з тими чотирма рублями, що ви мені прислали, маю так мало, що аж бою ся, бо готово не вистати на сукню. Справді, мамо. А панчохи вже зовсім пропали. Я вже собі гадаю, чи не купити би якої лекшої матерії або дати звичайні рукави, не вельветові. Не виглядало би се, правда, так суто; все що вельвет, то вельвет. Ага! мушу вам написати, що мені лучило ся. Коли я купувала рукавички, то в склепі аж дивували ся, що я маю такі маленькі і гарні руки. Сказав се сам той пан, що примірював рукавички. Справді так сказав, мамо, як вас люблю. Я собі зараз купила гліцерини і буду мастити на ніч. Коли шию, то все на руки позираю і дійсно бачу, що він сказав правду.

Ви мені кажете описати все докладно, як я тут сьвяткувала, — та що я вам напишу, коли не було нічого такого цікавого. Сьвятий вечір я вже вам описала, а вчора була я лиш у Св. Хреста, бо як Романа стала вбирати ся у свою нову сукню, то ми аж спізнили ся до фари. Троха мені було прикро, що не мала я також нової сукні, але я сказала собі: ну, годі — і вже мені не було так жалко.

В церкві нічого такого не було. Майже так, як що неділі — а ви се вже знаєте. Троха було мені зимно в ноги, бо я не взяла кальшів; але вже подерли ся в однім місци, отже я не хотіла, щоби хто побачив.

Потім приходили до нас різні панове, бюрові товариші пана Скродського, але майже самі старі і жонаті, отже не було так з ким і розмовляти. Один лише сказав, що в мене гарні очі; але то певно лиш так собі, бо зараз почав розмовляти з Романю. Хоч би я й була мала

ту нову сукню, то й так не було би по що вбирати ся. Так я вже й зовсім не думала про се.

Обіду ми не їли, бо в такі празники в Варшаві не їдять обіду. Врешті я не голодна, бо ми з Романом все лиш оріхн їли.

Лише вечером було троха веселійше. Прийшло до нас одно панство з дітьми і лишило ся на вечері. Була індишка з макаронам і шарлотка на зимно. Потім грали ми в лютерію і бавили ся в пана пастора. Вже аж під конець Романа стала грати на фортеп'яні, а я танцювала з дітьми, — найбільше з Яськом.

Сьогодні думала я собі, що хоч піду на богослуження, але на дворі така непогода, що годі перейти і через подвір'я. Всі домашні пішли кудись в гості від самого полудня і певно вернуть аж пізно вечером. Сиджу сама одна, бо й Антосі дома нема. Хотіла я пійти хоч би до тої Завадської, що є разом зі мною в магазині, але ще готова не застати її, а шкода мені дармо нівечити шубу на таких дощ.

Троха з салі визирала я вікном на улицу, поки не змеркло, але всюди так пусто, що нема на що й дивити ся. Склени позамикані, мало хто переходить, тихо — лише дощ паде. Коли-б не таке велике свята, то взяла би яку роботу, бо мені страшно нудно.

То раз забагає ся мені, щоби сі свята вже минули; то знову, як собі подумаю, що треба ждати цілий рік, заким надійдуть другі, жалко мені, що вже кінчать ся. Все стільки гадаємо про ті свята, стільки проєктів робимо на них, а як прийдуть, то не знати, що з ними робити.

З думки мені не сходить, що я видала стільки грошей! Ніяк не можу того зрозуміти. І нічого такого я не купила: сему трошка, тому трошка — і стільки набрало ся! На ті дарунки, знаєте, я видала звиш шість рублів. Сама не знаю, яким способом, бо я зовсім не мала гадки стільки видати.

Але ви, мамо, не гадайте собі, що я хоч троха того жалую. Боже борони, мамо! Лише як подумаю собі часом, що то аж шість рублів, то й вірити не хочу. Такі гроші вистали би мені певно і на аксаміт.

Ну, сьогодні ви вже певно не будете нарікати, що пишу мало. Аж бою ся, чи піде за одною маркою. А памятайте про мене і відпишіть мені зараз, так як я то найбільше люблю, того самого дня. Панство Сicroдські і Романа казали вам кланятися і побажати щасливого Нового Року. А я вже вам нічого не бажаю — бо й по що, коли ви знаєте, як я вас дуже люблю.

Лише ви не плачте так за мною! Адже мені тут дуже добре і коли-б я вас ще мала при собі, то мені нічого не хибувало би до щастя. Досить! моя мамо, не плачте, прошу вас.

Фелька.

P. S. Ще забула я вам написати, що від Антосі дістала я на ялинку образок Матери Божої. Просила мене, щоби на ній написати, що то від неї на памятку — отже я зараз на сьвятий вечір і написала. Такий образок, що як хухнути, то звиває ся в трубку. Тепер уже певно покладу ся спати, бо що маю робити?

2-ого січня.

Дорога Мамо!

Знов мушу вас перепросити, що я не написала вам зараз вчора про все. Але я починала зо три рази і не могла докінчити — так думала і думала про сей баль. Бо ви ще й нічого не знаєте, що я від сьогодні за тиждень маю бути на балю. То, знаєте, так було: Пішла я собі вчора до тої Завадської, що то я з нею найліпше жию в цілім магазині, сиджу собі спокійно і нічого не знаю. Нараз входить її старша сестра, та, що замужна за купцем, і відразу починає говорити, що 9-го січня припадають роковини їх вінчання, отже дають вечір з танцями. Зовсім так само — памятаєте, мамо? — було й минувшого року, хоч вечір не вдався, бо панів було за мало. Але тепер, каже, вже так не буде, бо вже мають напевно замовлених 15-ьох, а чотирох то вже майже напевно.

Потім почала мене дуже просити, щоб я також прийшла з її сестрою, бо одна особа більше або менше, каже, не зробить ніякої різниці. Мене щось аж в горлі задавило, кажу вам, і я ледви спромогла ся подякувати. Але я старала ся не дати того по собі пізнати, нехай не гадає собі, що я прийшла з ліса і так тим утішила ся. Аж коли вона вийшла, як станемо з Завадською танцювати вальса по комнаті та присьпівувати собі, то аж крісла повивертали ми.

Вона мене тепер в магазині учить контреданса, бо, хоч я і вмю троха, але хочу вже зовсім добре. Так, то лише оповідає, куди треба ходити і котру руку подавати, але як старша панна вийде, то показує мені фігури, а я повторюю за нею. Сьогодні показала вже мені цілу першу фігуру і кусень другої.

Як то добре, мамо, що я ще не робила тої сукні! Тепер була би я не мала що на себе взяти, а так уже вшию її, як треба. Матерію я вже купила сьогодні з паннею Скродського. Я хотіла щось яснійше, але вона мені витолкувала, що темна буде практичнійша. Така, знаєте, вуаліна, що й на літо буде добра, дикого кольору, в скісні темні паски. Розуміє ся, вже не вберу вельветом, бо було би за тяжко. Хотіла я, щоби ковнір був Марія Штуарт, але старша панна відрадила мені, бо я за мала, а то лиш високим добре. Отже буде звичайний маринарський, як до блузки, глибоко витятий з переду, бо пані Скродська сказала мені, що я маю гарні ямки в шиї і не повинна їх закривати. Рукави зроблю короткі, до ліктя, і так як ковнір покрию коронкою. Хотіла я цілком коронкові, але на рамени маю великий знак і було би видко. З переду від ковніра буде спадати довга кокарда з вузких стяжок в трох красках (уже й маю такі стяжки), а до пояса куплю собі кілька рож і буде такий пучок, що тепер дуже в моді. Спідницю уложу в самі вахлярі; троха за мало на се матерії, але вже я так зроблю, що сего ніхто не спізнає. Врешті спідниця буде на фалш, то гадаю, що повинно вистарчити.

Моя мамо, як я тим тепер тішу ся, якби мені хто дарував тисяч рублів. Хоч як я сама вмю краяти, а три

рази перехрестилась я, заким почала краяти станик. Бо там, знаєте, будуть лише самі такі порядні панове, отже я не хотіла би зле виглядати. Коли-б тільки в контредансі не помилитися, бо то була би страшенна компромітація!

Мушу вам ще написати, що за пригоду мала я вчора на улиці: Вертаю собі спокійненько з церкви, аж тут чую, якісь панове розмовляють за мною. Я їх не бачила, тільки по сьміху можна було пізнати, що се мужчини.

Балакають щось, розмовляють, аж нараз один каже: — Дивись! яка шиковна бестийка!

Я страшенно почервоніла ся, бо на улиці крім мене не було близько ніякої жінчини, отже то, видко, про мене говорили. Почала я йти чим скорше, щоб від них віддалити ся, і стала на хвилинку перед одною виставою. Ви собі не думайте, що я так відразу на них оглянула ся. Я ніби-то дивилася на помаранчі на виставі, а очима кинула в їх бік так, що мене аж заболіли. Якісь елегантські панове, один в циліндрі, другий в шапці, оба в таких плащах з бобровими ковнїрами. Більше я не бачила, бо бояла ся, щоби не замітили, що на них дивлю ся.

Потім ішли ще троха, поки не завернули в улицю, — але мені, як на злість, або ноги якось плутали ся, або я наступала на флізи. А мені саме й найбільше на тім залежало, аби йти рівно і гарно. Але то все так — коли чоловік хоче, то як раз не може.

Грошей мені певно вистане. Ще лиш не маю мерлі, гузиків і фішбінів, але думаю, коли мені не вистарчить, то повитягаю зі старого станика. На квітки може мені пані Скродська позичить. Сьогодні питала ся я в склепі, по чому рожі. Як гарні, то по 20 коп., гірші — по 15 коп. Виберу собі одну таку ліпшу рожу і два гарні пучки, буде досить. Пучки будуть мабуть по 15 коп.

Я ще раз напишу до вас перед самим балем; дізнаєте ся, як мені вдала ся сукня. А в самий день балю зітхніть, мамо, до Бога, щоб мені добре повело ся. Сьогодні не спала я цілу ніч, лише все думала про той бал. Вже все скроєне і зараз беру ся шити.

До етаника купила я собі папірець шовку, такого са-
мого дикого кольору.

Цілую вас в руки і ноги.

Фелька.

8-ого січня.

Дорога Мамо!

При сукні вже все майже покінчене, тільки ще шви пообкидати і вшити рукави. Сама пані Скродська каже, що прегарна. Справді, мамо, як цукерок. Все так, як я писала в тамтїм листі, лиш один бік буде отвертий і спина-ний кокардами на коронковім тлі. Я зробила так, бо мені остало ся троха коронки; самі, правда, кусники, але я так зручно позшивала, що ніхто й не спізнає. Через те й ціла спідниця виглядає далеко гарнійше. На шию не знаю що ще вложу — аксамітку, чи перелки, — а бразлетки і ва-хляра позичить мені Романа.

З тих трох рублів, що ви мені прислали на мешти і на рожі, зістало ся мені пів рубля. Кальоші возьму певно, не бійте ся, мамо. Врешті я певно поїду фіякром, а пані Скродська позичить мені.

Звідки то ви ті три рублі добули? Певно піре продали, що для мене мало бути ніби на виправу? Спершу я дуже тішила ся сими мештами, бо в черевиках тяжко танцювати, але як собі погадаю, що се ваш остатний гріш, то мені зараз дуже прикро. Але я се вам колись зверну, побачите.

Контреданса вже зовсім умію. Сьогодні танцювали ми в чвірку в робітни і я лише раз помилила ся, і то не так дуже; але в шестій фігурі перешкодила нам старша панна і не було *шен*. В тім *шен* то также помиляю ся: ніколи добре не знаю, в котрий бік обернути ся. Ми вже пробували кільканайцять разів, і в чотири пари, коли не було старшої панни, але я все якось непевна, куди то в право, а куди в ліво. Ох, коли-б тільки завтра не помилити ся! Я мабуть умерла би з сорому!

До одежі вже майже все маю приготовлене. Сьогодні вмила ся я ліпше, як звичайно; завтра перед самим балом зроблю так само. Може й досить було би раз, але все то якось безпечнійше. Спідницю випрасувала я собі сама, щоби бути певнійшою. На крохмаль видала я раз десять, а потім ще за п'ять копійок докупила — отже буде тверда. Найгірша річ з панчохами. Я хотіла взяти рожеві, але на п'яті така діра, що ніяк не можна. Купила я за шість копійок пасмо такої самої бавовни і зацерувала, але й так знати. Хоч і не було-б видко, та все бою ся. Хиба вже радше вберу ті бронзові.

Я так собі все гадаю, чи чого часом не забула! Вже і в муфці підшевку зашила, бо обірвала ся, і тузики при мештах пришила міцнійше, а все мені здаєть ся, що щось забуду. Сьогодні вночі, на щастє, прийшли мені підв'язки на думку і я зараз засьвітила лямпу, щоби ліпше пришити спряжки, бо до рана могло би мені се вилетіти з голови. Тепер від тижня сплю в рукавичках, бо то, кажуть, ліпше; при тім і постеля не замастить ся гліцерною.

Хусточку до танцю зробила я собі сама. Середина з індійського муслину, що мені лишив ся від камізельки тої Жидівки, а коронка з одної балевої сукні. Сьогодні покладу ся скорше, може о 10-ій, щоби порядно виспати ся на завтра; хоч сумніваю ся, чи засну так зараз, бо все ще бою ся, чи все вже готове.

Вийду о годину скорше з магазину, о 6-ій, щоби з убиранєм не спізнити ся. Вечеру нароком дадуть скорше, бо всі будуть мені помагати. Дарецька прийде також, бо цікава бачити, як я буду виглядати. Вона мені допоможе також в дечім при убираню. Романа, кажу вам, аж мені завидує. Каже, що такий ковнір невідповідний до вечірної сукні, але то неправда: вже я розумію ся на тім лучше, як вона.

Сорочку ще позавчєра синьою волічкою наволікла. Зачеше мене сама пані Скродська, так *à la* Мікадо, бо мені так найліпше до лица. Шпильки вже маю. Купила їх у кошику за Желізною Брамою по 6 коп. Дуже гарні!

Ах, моя мамо, я тепер така урадувана, але й бою ся чогось дуже. Можу зле виглядати, або не мати поводження,

і ціла приємність пропаде. Або я знаю, чи та сукня гарна? Мені страшенно подобає ся, але чи всім сподобає ся так само, звідки я се можу знати? Один бік прегарний; коли так незначно рушу ногою, то розкладає ся, як вахляр і виглядає так, якби там не знати скільки було матерії, а то всего два лікті, та й то не цілі. Мені здаєть ся, що в танци ще краще буде укладати ся.

Зараз на другий день по бали напишу вам лист і опишу все докладно. Щастє, що то випадає неділя. Хоч би мені не знати як хотіло ся спати, будете мали лист зараз. Троха перфум позичила мені Завадська. Якись фіялкові. Що то я вам позавтра напишу? Я дуже цікава! Завтра о тій порі буду вже на балю. Цілую вас, мамо, і обнимаю безліч разів. Коли-б тільки я в танци не перевернула ся! Зітхніть там, моя мамо, за мною!

Фелька.

10-го січня.

Дорога Мамо!

Я вернула аж нині рано о 7-ій, один пан відпировадив мене. Не знаю ще, як називає ся, але Завадська буде певно знати, бо вчора забула я її спитати ся. Виїхала я з дому о пів до девятої, а Дарецька з Антосею відвели мене аж на діл до самого фіякра. Ясько ще не спав і нині, принесла я єму два цукорки в кишени. Романа не хотіла, бо каже: „по що?“ По дорозі забрала я Завадську і привязала собі сильнійше один мешт, бо бояла ся, щоби не злетів мені. Потім мусіла я трохи попустити, бо було за сильно. Приїхали ми як раз о 9-ій, але ще було мало осіб. Спершу троха нудилась я, бо тільки розмовляли і одна панна сьпівала. Був чай з пампушками і фаворками, але я, мов на злість, не могла нічого їсти, хоч зовсім не була стиснена. Майже так, як на неділю. Лише пів склянки чаю випила я. Як стали танцювати, то спершу танцювала я досить богато, що правда, але потім дуже мало. І не знаю, длячого, бо гірше від иньших я зовсім не ви-

глядала. Були навіть такі, знаєте, що вбрали ся у звичайні сукні, як на неділю — і танцювали більше. Але то лише з початку було так, — послухайте, що було далі.

Коли я так менше почала танцювати, стало мені дуже жалко і троха зла була я. Бо самі скажіть: я стільки наперед натішила ся, стільки проєктів поробила собі, а тут така забава! Я сиділа коло вікна і дивилася, як бавили ся иньші і як були одягнені пані. Богато було гарних суконь, але я опишу вам се коли иньшим разом. Одна мала цілу з рожевої тази з гранатовим, правдивим аксамітним баветиком і зі стяжками на плечах від шнї. Троха була за широка в баскіні, але се можна легко поправити. Вона бавила ся найбільше, бо всі пані запрошували її. Я не мала нікого, зовсім нікого знакового, отже не було з ким і розмовляти.

Першого лянсієра не танцювала я зовсім, бо не вмію і врешті ніхто мене і не просив. Мені було прикро, але я собі витолкувала, що чей же годі мені танцювати, коли не вмію. А то і лїпше, що ніхто мене не просив, бо щож я сказала би, чому не хочу танцювати? Але як почали танцювати контреданса і мене знову ніхто не запросив, мені зробило ся так жаль, що аж мені слези стали в очах. Все на ніщо не здало ся, — гадаю собі — то вже певно буде так до самого кінця. Я не могла віджалувати, що навчила ся того контреданса. Бо і по що, моя мамо? Хвилями я жалувала, що взагалі прийшла сюди. Але я мала ще троха надії, що може се якось змінить ся, отже сиділа.

Перетанцювали першу фігуру, другу і третю, а я сиджу і сиджу. Зовсім не знала я, що чинити з собою — чи вийти з сальону чи лишити ся. Мені все здавало ся, що всі дивлять ся на мене, і дивують ся, що не танцюю. Але як почали четверту фігуру, приходить до мене один пан і питає ся, чому я не танцюю. Я єму на то кажу, що мене трохи болить нога, бо в танци скрутила собі. Він знову почав говорити зі мною (то той самий, мамо, що потім відпоровадив мене до дому), а вкінці сїв коло мене і вже не відходив зовсім.

Я була страшенно вдячна ему за то, бо хоч він один заняв ся мною, а там кожда панна мала свого кавалера, а декотрі аж по двох. Тільки та в ізовій сукні мала трох. Отже я старала ся ріжними способами якось зайняти его, бо якби і він відійшов, то вже все пропало би.

Він випитував ся мене про всяку всячину, сам оповідав мені про ріжні балі, але спершу ішло мені тяжко. Аж коли ми почали розмовляти про театр, пішло легше. Я дуже силувала ся говорити багато, бо думаю собі: як урву, то він ще встане і забере ся — а я знов остану ся сама. Але він все сидів. Вкінці запросив мене до другого контреданса. Я й не спостерегла ся, як сказала: „добре“. Але на щастє пригадала я собі, що мене ніби-то болить нога, отже й додала: „коли тільки нога не буде боліти“. А він на то: „то спробуймо!“ — і ми зараз стали танцювати вальса.

Потім уже всі танці танцювала я лише з ним. Під кінець забави мене ще й якийсь лисий пан просив також до контреданса — але я ему відмовила.

При вечері також сиділа я коло пана Казимира (бо імя его знаю, але прізвиска не знаю). Він подавав мені все, а я мусіла ему накладати на тарілку, бо инакше, каже, не буде їсти. Як вас люблю, так кавав.

Я й не зауважила добре, що було. Мабуть насамперед подали індиків з начинкою з яблук. Потім був заяць, але то лише для дам, бо казали, що на місті забракло. Я дала свій кусник панови Казимирови, бо, хоч сама дуже люблю заяця, але так якось випадало. Але він не хотів їсти і зараз переложив на мою тарілку, я знов на его — і так ми перекладали кілька разів тай вкінці ніхто не зїв.

Потім були телячі котлети з горошком, але я зїла лише троха гороху, бо анї троха не хотіла їсти. По вечері стали грати польонеса і всі парами перейшли до салі, а я з паном Казиміром також попід руку.

По вечері бавила ся я вже дуже добре. Коли ми танцювали іальопку, один пан (але не пан Казимір, мамо) так наступив мені на сукню, що аж з пояска вирвала ся. Але, на щастє, я мала при собі шпильки, бо взяла собі до кишені цілий папірець, і Завадська зараз мені припняла

в спальні. Пан Казимір хотів мені також допомогти, але я подякувала, бо, розуміє ся, не випадало.

Ви й не можете собі подумати, який він був для мене іречний. Все приносив мені води або чаю, а коли я зігріла ся, брав ноти з фортепяну і все мене охолоджував. По остатнім мазурі аж мені хустинку забрав на пам'ятку, бо каже, що має сім таких самих і всі від паннів. То вже, видно, такий звичай, — так я й не казала нічого... І один пучок забрав мені і зараз сховав у пулярес.

В мазурі, мамо, була одна така фігура, що панове стають навколішки, а дами обертають ся довкола них. Коли інші дами обертали ся, то він лише тримав руку в горі, а коли я підходила, то він мене зараз так незамітно цілував в руку, бо тоді припадком була я без рукавичок. Вже від тепер завсїгди буду мастити гліцериною.

І не лише з ним одним танцювала я, мамо. Він мені все спроваджував дансерів, так що я вкінці аж відмовляла, бо воліла розмовляти з паном Казиміром. Ми вже так умовили ся на цілий вечір, що по кождім танці маємо сідати в однім місці, коло фортепяну. Я оповіла єму все про себе і про вас говорила єму, а він мені розповідав багато про ту панну в газетній сукні.

Коли ми вже вертали до дому, він почав мене дуже просити, щоб я дозволила єму коли ждати на мене на улиці, тоді як я виходжу з магазину. Але я сказала єму, що то не годить ся. „Мені й на думку не приходило, — каже він — що ви зважаєте на такі річі!“ Я страшенно почервоніла ся, але що я не могла єму так просто сказати: „прийдіть!“ — то й кажу: „по улиці вільно кождому ходити, коли єму до вподоби.“

— А бачите! — каже — так, то але! — і зараз мене страшенно стиснув за руку.

Так я вам описала вже все, як ви хотіли, а тепер мені дуже хочеть ся спати. Рано, хоч о 7-ій вернула, але заким дома все розповіла, минуло зо три години, і я спала тільки до обіду. По обіді знов оповідала я зо дві години, аж мене тепер язик болить. Коли собі що пригадаю,

зараз вам напишу в другім листі. Тепер мене дуже болять ноги.

Цілую вас і обнимаю з цілого серця і з цілої душі.

Фелька.

14-ого січня.

Дорога Мамо!

Був, мамо, був сьогодні вечером і зараз мене відпровадив до дому. Каже: „я не міг прийти тими днями, бо мав багато інтересів і зуби боліли мене, але нині не зважав я і на зуби.“ Стиснув мене зараз сильно за руку і ми безнастанно розмовляли про той баль. А який він дбалий, коли-б ви знали! „Я — каже — був дуже неспокійний, чи ви тоді не перестудилися, бо був великий мороз.“ Я, розумієся, подякувала єму і ми вже говорили про що иньше.

А я вже, не дай Боже, думала собі, що він не прийде зовсім. На улиці він ще лїпше виглядає, як у комнаті. Має такий, знаєте, плащ з бобровим ковніром, з передку отвертий і цілі груди видко єму. Тоді був инакше одягнений. Але нині виглядав як який граф. В понеділок я ледви дочекала ся тої 7-ої години. Сходжу зі сходів і думаю собі: певно є. Коли я виходила з брами, то так незначно оглянула ся на всі боки, але зовсім не ставала, тільки так кинула очима мимоходом. Але єго не було. Думаю собі: певно має якусь орудку і тому не прийшов. Ві второк була я вже певна. Навіть на хвилю і станула я, щоби лїпше побачити. Але коли не прийшов знову, то вже було мені прикро і я думала собі: хто знає, може він сказав так лише на жарт. Найгірше було вчора. Я вже перейшла і на другий бік улиці, ніби до склепу по цукор, щоби і там побачити. Була певна, що все пропало. Мені все так веде ся. Сьогодні я вже й вагала ся: чи брати сю нову вуальку і сьвіжі рукавички. Але взяла на всякий випадок, хоч не на себе, лише в кишеню, щоби часом Романа не сьміяла ся з мене.

І справді добре, що я взяла. Бо що там до церкви, моя мамо! адже то все одно, в яких буду молити ся, — чи в старих чи в нових. А за ті гроші, що возьму за сукню, яку тепер маю в роботі, зараз куплю собі нову муфку. З панчохами ще почекаю, але муфка страх мені потрібна! Я вже оглядала муфки в однім маґазині і одна дуже сподобала ся мені. Сьогодні мусіла я все уважати, щоби сею витертою стороною не обернути на верх. Кальоші також страх мені потрібні, але то вже потім.

Пані Скродська знов нарікала гірко на дорожню і на той дім в Калиши, що не дає їй майже ніякого доходу. Тепер уже, скоро почне вона говорити про дорожню, дуже бою ся, щоби знову від мене не зажадала більше. І так думаю собі, що хоч би мені і підвисшили платню, хоч то тяжко, — то вже не сказала-б я їй нічого. Все-ж вона має мужа і дім в Калиши, то їй чейже лекше, як мені. А я маю ще стільки всего собі купити!

Сьогодні Завадська дуже намовляла мене, щоб я пішла з нею до театру на сю нову драму, що тепер грають. Аж шість актів має мати, а один в двох відслонах, і вісім жінок виступає. Була Дарецька і каже, що в трох місцях, а особливо в однім, всі так плакали, що й акторів не було чути. Якусь панну з льожі аж вивели з театру. Страх хотіла би я се побачити. Два золоті не такі великі гроші, отже певно прийде мені охота. Зараз розповіла би я все панови Казимірови.

Моя мамо, чому то ви від тижня не пишете до мене нічого? Що дня питаю ся і в Антосі і в пані Скродської, а сьогодні і в сторожа — і нема до мене нічого. Я би так хотіла знати, як ви там тішили ся моїм поведженем, а тут хоч би словечко! Мені вже Бог знає, що здаєть ся, що може ви хорі, або гніваєте ся на мене за що, і я все неспокійна. Нині рано снів ся мені пан Казимір, але потім і ви, що ви їли сире мясо, а то, кажуть, дуже недобре. Напишіть же мені зараз, моя мамо!

Панство Скродські і Романа кланяють ся вам. Завтра позичу собі від Романи бразлетки. Пан Скродський знов не приніс сьогодні цукру, але якось не дуже кричали.

Цілую вас по сто разів.

Фелька.

16-ого січня.

Дорога Мамо!

Моя мамо, щож я такого злого зробила, що ви на мене гніваєтеся? Адже я не казала єму, щоби ждав на мене, лише він сам просив мене о се. Врешті я єму й не дала дозволу, лише сказала, що кожному вільно ходити по улиці. Єй Богу, як вас люблю, так я єму сказала. Коли мені не вірите, то нехай мені не знати що стане ся, як то неправда.

Мій Боже, я гадала собі, що то дуже врадує вас, а ви ще й загнували ся на мене. Хоч би я єму і заборонила, ждати на мене (а він і не жде, лише так проходить ся улицею), то таки, якби мене зустрів випадком, не могла-ж би я не відклонити ся єму; а коли би приступив до мене, то і разом мусіла би йти з ним. Инакше було би нечемно, а чого-ж мені бути нечемною супротив него, коли я по правді дуже єму вдячна за те, що танцював тоді зі мною.

Врешті чи то таке нещастє, моя мамо, що я з ним разом перейду кусень улиці? Ми й під руку не йдемо, бо в такім плащи, як він має, і не можна. Врешті, як не на улиці, то де-ж би могли ми бачити ся? В церкві не годить ся розмовляти, а в городі ніхто не видержав би, таке зимно.

По Дарецьку також приходив один ціле літо, а хоч вона казала, що то ніби її брат, але то неправда, бо Костецька чула, як вони казали собі: пан і пані. Коли-б мене хто побачив, то я також сказала би, що то брат або вуйко, то нехай і вам здаєть ся, якби то був вуйко.

Я сьогодні страшенно сплакала ся, моя мамо, і так мені прикро зробило ся, що й сама не знаю. Мій Боже, иньшому все вільно, а мені ніщо. Романа цілий місяць писала листи до якогось пана, що подав оголошенє в Кур'єрі, що хоче женити ся, а ніхто не сказав їй ані слова, а пані Скродська про се й не знала. Я сама ходила раз на пошту, коли її горло боліло, і принесла аж три листи. Я вже про се й не кажу нічого, бо знаю, що не випадає,

але улицею перейти ся троха, то що се кому може зашкодити?

І що мені тепер чинити, моя мамо? Адже коли ми вже раз знаємо ся, то не можемо вже не знати себе. Вже пропало. Я єму за ніякі скарби сьвіта не скажу, щоби не приходив, бо щож би він собі подумав? От і сьогодні сказав він мені, що дивить ся на мене цілком-цілком инакше, бо — каже — зі мною можна поступати щиро. І якже я єму се скажу?

Врешті, думаєте, хоч би я єму і сказала, то він не прийде? Ёй Богу, прийде, і що я єму зроблю?

Годі, мамо! Самі поміркуйте, так як я, що инакше не можна. Ще якби то хто иньший, то може; але він не буде на те зовсім зважати. Вже я єго знаю. І ще зараз скаже: „я думав собі, що ви зовсім не такі, як иньші“ — і піде своєю дорогою, а я без потреби наберу ся сорому.

І щож би вам з того прийшло, якби він перестав приходити? А мені було би страх жаль, бо я вже дуже, кажу вам, привикла до него. Цілий день тільки й думки в мене, коли прийде сей вечір, а потім, коли вже верну до дому, то знов думаю і думаю, чи не сказала я чого злого, якби то можна було сказати красше. Бо він, кажу вам, такий мудрий, що я нераз аж бою ся, чи не вихопилась я з чим непотрібним.

Тільки ви не гнівайте ся на мене, моя золота мамо, бо я не знати що собі зроблю, коли ви на мене будете гнівати ся. Адже я не вчинила нічого такого злого, а що впало, то пропало. Самі бачите, що то вже не допоможе нічого. Скажіть собі: „годі, пропало!“ — і зараз вам буде легше. Я вже й не думаю про се, бо знаю, що не виду маю нічого. Така видко воля Божа — то що нам про се й думати, моя мамо!

Цілую вас з цілого серця і цілої душі.

Фелька.

22-ого січня.

Дорога Мамо!

Бачите, я сама сказала зараз, що по що то гнівати ся? Без потреби напители ви собі лише журби, а я загризла себе страшенно, і все про пусто, про дурно. Адже ви могли знати відразу, що я собі не яка-небудь, щоби зі мною кожний міг собі робити, що єму подобає ся. Ви все ще боїте ся, але я вам покажу, що зовсім без причини. Будьте певні, що я ніколи не забуду ся. І по що ви взагалі се писали? То так, якби я вже була не знати яка лиха і не розуміла нічого на світі. Вам здаєть ся, що я така дурна, така дурна, що не дам собі ради. Страшенно помиляєте ся. Я вам зараз дам на то приклад.

Коли я дістала 4 рублі за остатну сукню, пані Скродська аж поцілувала мене в чоло і каже до Романи: „Диви ся, дармоїде, ти все повинна собі брати приклад з неї (справді, мамо!). Така донька — каже — то правдива потіха для матери, а не то, що ти!“ Бачите, мамо, а що?

Хочете, щоб я написала, хто він є? Опишу вам все, що лише знаю. Називає ся пан Казимір Забранський. Правда, мамо, що дуже гарно називає ся? Є високий, брунет, і все носить „цвікер“. Очи має карі, а коли сьміє ся, то всі зуби видко єму. Завадська каже, що він не гарний, — але де вона розуміє ся на тім, моя мамо! Він прегарний! В шапці єму не так до лица, але в циліндрі то правдивий граф, як вас люблю. Вже три гарнітури бачила я на нїм, бо зпід того плаща видко. Особливо один має прекрасний. Цілий в кратки і обшитий шовковим рубцем. Краски не бачила я добре, бо при світлі трудно розпізнати. Бороди зовсім не має, лише вуса, але за то такі довгі, що, коли йде, то єму з заду видко оба кінці. Сьогодні нарочком я оглянула ся, коли відходив від брами, і справді видко. Якби я так не бачила на власні очи, то ніколи не повірила би. Має також малий знак на чолі, бо, каже, як був малий, то впав на шкло. Але з тим єму ще й лїпше. Краватки носить завсїгди ясні і майже що дня иньшу, а в шпильці має такий великий брильянт, що я

більшого ще й не бачила. Приходить мені навіть на думку, чи правдивий? Та мабуть правдивий.

Нині питався мене, чи була я коли на виставі образів. А я соромилася признати, що не була, і кажу: „Була, але мене так страшенно боліла голова, що я нічого й не бачила!“ А він на то: „Шкода, бо там багато гарних образів; ви повинні піти ще раз!“ Зараз, мамо, в неділю піду і все оповім ему.

Щож би вам ще написати про него? — Ага! правда! Нагадала! Питався мене, але вже дуже давно, кільки я заробляю на місяць. Я сказала, що 30 рублів, бо, як сезон, мамо, то мені справді приходить стільки з домашньою роботою, а огіркових часів чей же не числять. Може троха я додала, але мені певно небавом підвисшать платню, то все одно. Він дуже дивувався і каже: „А! се справді гарно!“, а я з того переконалася, що не маю чого нарікати.

І ще одно нагадала я собі. Оповідав мені в середу, що тому два роки дуже хорував на тиф і тому втратив багато волосся. Але він через те тільки поважнійше виглядає; ані троха через те не поганійший, а то, можна сказати, і красший. Трохи не вмер, подумайте собі, мамо! Коли він се оповідав, мені аж мурашки ходили поза плечима.

Так я оповіла вам уже все, що лише знаю. Тепер ви будете вже зовсім спокійні. Про те, щоби впровадити его до панства Скродських, а вже й сама троха думала, хоч зовсім не знаю, якби се устроїти. Сказати ему по prostu: „прийдіть до нас!“ мабуть не годиться, та ще й не знаю, чи згодив би ся він на се. Ах, якби се було добре! Цілий вечір були-б ми разом; а що я мало сплю, то ми могли би сидіти дуже довго. Я не хотіла би ему зробити якої прикрости, але так здалека, осторожно, спробую — може вдасть ся.

Ще нічого не писала я вам, що я була в театрі. Ох! мамо, що се за драма! Коли той Іастон сказав: „дивись, Маріє, що ти зробила з мене!“ — то я вже не могла витримати і трохи в голос не заплакала. Дарецька правду казала, чистісенську правду. Не зімлів, правда, ніхто, але

плакали так, як на чийм похороні. Той Іастон ще з дитини кохав ся в одній Марії. Але вона того не здогадувала ся, хоч се можна було пізнати відразу, і пішла за иньшого. Аж по вінчаню все виявило ся. Хотіли розвести ся, та не знали, що зробити з дитиною, бо і він хотів і вона хотіла. Через то Іастон мусів застрілити ся, а вона випила отрую. Лише що її відратували, і вона, за се мабуть, зараз залюбила ся у своїм мужу.

Коли-б ви, мамо, тут були, то я ще раз пішла би з вами. Казали, що вона зробила дуже добре, але я не знаю. Але й того мужа було мені також жаль.

Муфку я вже собі купила, ту саму, що вибрала собі, але він її зовсім не зауважив. Все таки виглядаю поряднійше. Тепер куплю собі кальози і хоч з одну бразлетку, бо та вже стара і одно очко випало мені. Як оберне ся, то зараз видко.

Відпишіть мені, мамо, зараз, а не так, як тоді, що я ждала майже два тижні. Я цікава, що ви тепер напишете мені про пана Казимира, бо вже знаєте все. Лише напишіть мені про него багато: чи подобав ся вам, що думаєте про него і чи я зробила що зле. Я страх цікава!

Цілую вас тисячі разів.

Фелька.

28-ого січня.

Дорога Мамо!

Ох, мій Боже, то я не написала вам, чим він є? На смерть забула! І яка в мене пам'ять? Є урядником при желізници, але каже, що то нічо не варто. „Коли мені дадуть димісію — каже — то заложу собі склад вугля, бо в зимі то дуже оплачує ся.“ І я, мамо, найбільше заробляю в зимі. Скільки має доходу — не знаю, бо не питала ся — але певно багато, бо одягає ся дуже гарно і все ходить до реставрації. Коли припадком дізнаю ся, зараз вам напишу.

Вчора думала я вже собі, що не прийде, бо він приходить так менше-більше що другий день, але я стрітила

ого зараз на другій улиці. Була така певна, що й рукавички скинула, щоби дармо не брукати, і мусіла йому подати голу руку.

Бразлетку я вже собі купила. Така ніби золота, з собачим писком на ланцюжку і з написю „Souvenir“. Дуже гарно виглядає на руці, кождий буде гадати, що з золота. Врешті я вибила пробу цьвахом і хто там буде ближше приглядати ся? Куплю собі і другу, але мушу побачити при сьвітлі, чи брилянти добре блистять.

В четвер умовили ся ми вже напевно, що будемо разом оглядати Божі гроби. Ще, правда, далеко до тих Божих гробів, бо цілі два місяці, але то ліпше, бо хоч буду собі обдумувати наперед, як то буде. Я так собі думаю, що того дня, хоч би не знати як було зимно, одягну ся перший раз в жакетку. Можу взяти під спід ваш кафтаник і чей не буде мені зимно, — а він певно здивує ся дуже, коли побачить мене таку вистроєну. Буде несподіванка для него. Ох, коли-б тільки була погода, моя мамо, — бо як дощ, то все пропало. Шуба вже мені страх знудила ся. Ще дуже порядна, але так день в день ходити в тім самім, то кождому знудить ся.

Вчера пішли ми собі троха дальше. Не багато, лише три улиці, але він казав, що треба було пійти, бо він спізнив ся троха, отже було би за коротко. Страшно тепер жалую, що мешкаємо так близько від магазину. Яка в тім приємність, моя мамо? Ледви вийти на улицу, тут уже і дім. Давнійше здавало ся мені, що Підвале а Неціла то страх велика дорога, а тепер бачу, що то страх близько.

Від першого запернуємо собі з панею Скродською на спілку Вечірного Куриєра, бо він найтаньший. — Всего 20 коп. на місяць на кожду з нас, то нема чого жалувати, моя мамо. Бо часом, бачите, я не знаю, про що й розмовляти, і нераз перейдемо пів улиці і я не говорю нічого. Театр вистарчив мені всего-на-всього на два рази. Я вже старала ся говорити як найдовше, і повторяла одно і те саме кілька разів, а на третій вечір вже мені не осталось нічого. Вистава на ніщо не придала ся. І на один вечір не було про що балакати. Він питав ся мене про

різні річі, але я не розуміла добре, і треба було зараз скінчити. Другий раз уже не піду.

З Кур'єра певно буде більше що оповідати. Найперше буду єго ніби питати ся, чи знає вже се і те, а коли не буде знати, то сама розповім єму. Я вже зробила так раз і ми довго розмовляли про княжну Пінятеллі. Як він все знає, мамо! Я думала, що оповіла єму щось нове, а тимчасом показало ся, що він уже все знав про неї і зараз почав мені оповідати. Але то все одно. Всеж хоч він говорив, а часом то йдемо, йдемо — і анї я, анї він. Я вже собі укладаю і обдумую в магазині, що тут говорити-б, щоб вистало на цілий час, тимчасом як прийде що до чого, то все зараз кінчить ся і ми розмовляємо зовсім не так, як я собі укладала.

Така тепер ся неділя нудна, що аж страх. Давнійше цілісенський тиждень тільки й думки мала, коли надійде, а тепер сама не знаю, що робити. Була я з Романом в церкві у Сьв. Хреста, але що то за приємність? Лише змерзла страшно. Романа хотіла йти на прохід, але я й того не хотіла. Врешті може й піду.

Вже воліла-б я, щоб то був понеділок, хоч вечером ужила-б я чого, а так то ніщо, лише сиди тай сиди.

Хто то, мамо, значить більше: жінка урядника від залізниці, чи такого, що має склад вугля? Мені здасть ся, що то мабуть все одно. Правда, мамо? Цілую вас і обнимаю дуже.

Фелька.

5-ого лютого.

Дорога Мамо!

Я страшенно не виспана, бо кілька ночей мало спала. Роботи маю не багато, але дуже пильна. Вже ви мені вибачте, що мало напишу. Тепер що дня ходимо собі троха на прохід, так менше-більше годину. Я не хотіла, але він казав, що чей же то так, якби я мешкала троха дальше. І справді, мамо, чи то не все одно? Коли-б магазин був у Мокотові, а я мешкала на Празі, то я мусіла би ходити

так далеко. Я вже більше й не перечила ся, бо знала, що казав правду. Раз хотів мене доконче запросити до цукорні на чоколаду. Мені дуже хотіло ся їсти, але я зараз страшенно образила ся і сказала рішучо, що не піду. Він мене ще довго просив, але я як сказала раз, що ні, то ні. Отже бачите! Вже ви не бійте ся о мене. Я знаю, що годить ся, а що не годить ся.

Лише непотрібно заперенумеровала я той Кур'єр. Вже тепер хоч і не розмовляємо часом, але нам і так дуже приємно. Він ходить уже не в тім плащі, лише в пальті, отже все подає мені руку, а так під руку зовсім инакше можна йти. Ідемо нераз, ідемо, і не говоримо нічого, і я собі думаю: певно вже знудив ся; отже зараз кажу в голос так навмисне: „Може вернемо ся?“ А він тоді все каже: „Е... ще ні; хіба що ви спішите ся?“ Я, правда, маю роботу, але се пусте, моя мамо. Адже робота не втече, а я можу посидіти довше в ночі. В середу ходили ми аж до 9-ої і він все говорив про той склад вугля. Пані Скродська нічого мені не говорила, бо я сказала, що мене задержали в Завадської. Ще і чай зіставила мені в чайнику.

За то ходжене під руку — я вже знаю, що ви будете гнівати ся на мене. Але, бігме, я не могла зробити инакше. Ви самі, якби були на моїм місці, зробили би так само. Тепер завсіди так ховзко, що я як раз поховзнула ся, то була би певно зломила ногу, лише він мене стримав. А ви хотіли би, щоб я зломила ногу? Отже бачите! А коли вже раз ішла я з ним під руку (а тоді я мусіла), то тепер чей же все одно. Подумайте ви лише над тим добре, то й самі так скажете.

Того Кур'єра читаю що дня, бо жаль мені 20 копійок, але від 1-ого уже не буду передплачувати. Коли він сам мене так дуже просить, щоб я з ним ходила, то вже з того видко найліпше, що єму зі мною приємно. Хтож би єго приневолив, моя мамо, так завсіди приходити до мене? Сьогодні придивила ся я собі ліпше в зеркалі і бачу, що я зовсім не така вже погана. Романа може гарнійша, але за то я маю красшу фігуру і о пів цяля

висша. Врешті се залежить найбільше від густу. Часом то й не знати яка погана подобає ся більше, як гарна.

Чекаю дуже нетерпеливо на ваш лист. Тепер не відписала я зараз, бо вже знаєте, що не мала часу. Цілую вас і обнимаю.

Фелька.

11-ого лютого.

Дорога Мамо!

Того, що ви мені пишете, він мені ще зовсім не казав. Ніби щось подібне згадував, і то кілька разів, але так, як ви пишете, то ні. Одначе ви не бійте ся, то все одно, якби вже і сказав, бо я і так здогадую ся, то по що має говорити? Раз каже: „Скоро собі лише заложу склад вугля, то зараз оженю ся, бо сам не дав би я собі ради.“ А потім на другий день знов каже: „Панно Феліція, яку ви маєте гарну фігуру! Здалека надивити ся на вас не можу.“ А мені зараз, мов на влість, почали ноги плутати ся і я спотикала ся що хвилі. І иньші такі річи він говорить. Будьте, мамо, зовсім спокійні! Ага, правда! Раз мене питав ся, чи я розумію ся на господарстві. Я нібито радше є до крою, але кажу єму, що так троха і я потрафлю. „За то — кажу — мама страшенна господиня.“ А то чей же все одно, бо якби що до чого, то ви жили би з нами. Вже більше не пригадую собі нічого такого. Якби щось такого нового було, зараз вам напишу.

В четвер страшенно випитував ся мене, куди я ходжу до церкви і на котре Богослуженє. Я так собі вже й думаю, що він прийде також. Ніби нічого не говорив, але я зараз здогадала ся; отже все розповіла я так незначно, о котрій годині, з котрого боку церкви і під яким престолом. Бо міг би ще мене не найти, а я би собі того не простила. Не знаю лише, якби тут зробити з Романом, щоби не йшла зі мною. Троха горло болить її, але до неділі певно буде здорова.

Адже в тім нема нічого злого, мамо, що він прийде по мене до церкви. Я єму зовсім не дала дозволу. Коли

мене питав ся, не могла-ж я говорити неправду. Пригадуєте собі, як ви мені казали, що я нераз без потреби кажу неправду? То вже дуже давно було, ви вже певно й забули, але я памятаю. Отже мені се зараз прийшло на думку і я мусіла сказати правду. Врешті церков для кожного отверта. Ви мені все наказуєте, щоб я ходила правильно, отже і він повинен. А чи до Сьв. Хреста, чи до якої иньшої, то все одно. І вам повинно то бути все одно, бо туди-ж приходять багато різних панів, а проте мені не зробили нічого злого. Що найбільше поздоровлю єго, а коли схоче мене відпровадити до дому (се ще не певне), то чей же то так само, якби мене случайно стрітив на улиці. Лише ви не гнівайте ся на мене, моя мамо золотенька, бо мені було би страх прикро. А врешті хто знає, може ще й не прийде, то ви без причини гнівались би на мене. Се навіть легко може бути, що не прийде, бо я сказала єму так лише від нехочу.

Ось лише що вернула Романа до дому. Так, знаєте, мамо, захрипла, що з тиждень не вийде з хати. Страх мені її жалко! До церкви, розуміє ся, не піjde. Врешті не знаю, може і видічить ся якось.

Вчера оповідала мені, що коли мала п'ятнадцять літ, то думала тільки про князя, коли двайцять — то про графа, а тепер, каже, вийшла би за барона або за інженера. Барон — ледви, але який інженер, хто знає, може і трафить ся їй. Мені здаєть ся, що урядник або такий, що має склад вугля, ані троха не гірший від інженера — правда, мамо? Я не бачу тут ніякої різниці.

Так вижидаю сеї неділі, якби не знати чого. От лихо, що тільки одна неділя є в тижни! Якби було дві, то було би далеко ліпше. Дуже шкода, що Бог так не зробив. Щож би се кому шкодило? Я не нарікаю, мені дуже добре і роботи все маю багато, але так собі нераз гадаю, що якби вже в четвер була неділя, то замість середі була би субота, а я дуже люблю суботи, особливо вечір. А найлучше вже було би так, щоби одної неділі не можна було лише в магазині робити, а дома щоби можна, а другої щоби не можна ані дома ані в магазині. Я зараз приняла би

більше роботи, бо мені потрібні черевики і новий капелюх на весну.

Тепер, хоч маю роботу, але грошей все мені не достася. Давнійше мені вистарчувало, а тепер ні, і сама не знаю чому, бо нічого такого великого не купую. Лише вуальку маю нову. Тамта вже мені в однім місці троха продерла ся — і хоч і не було так видко, але все якось страшно. До того і з моди вийшла. Буду її носити тільки рано і як на обід іду. Тепер уже носять зовсім иньші: такий звичайний тюль з шнелювими колісцятами. Я собі таку вже вчора купила і зараз на неділю возьму. Хотіла я ще вчора убити і довго вагала ся, але нехай уже радше на неділю буде свіжіша. А такої не можна відпрасувати, бо шнелюка зараз погнеть ся.

Коли я її купувала, то мені та Жидівка казала, що маю дуже біле лице і ті чорні колісцята будуть прегарно виглядати на ній. Я страх цікава, що він скаже на се?

Купила я собі ще такі два крильця до шапки і сама припну їх собі. Тамті помпони були вже страшно знищені, моя мамо; ніяк не могла вже я їх довше носити. Врешті і не такий то великий видаток, бо за то не куплю вже собі нічого до капелюха, лише приберу сими крильцями. А чи місяць скорше чи пізнійше, то все одно. Пришию собі в суботу, щоби мати до церкви. Всі будуть гадати, що се зовсім нова шапка. Вже я потрафлю так зробити.

Помоліть ся там, моя мамо, щоби в неділю була погода. Часом, знаєте, як на злість: цілісенський тиждень чудова погода, коли треба сидіти в робітні, а прийде неділя, то дощ і дощ або сніг — аж на плач збираєть ся. Чоловік так жде і жде на ту неділю — а тут ось тобі й неділя! Помоліть ся там, моя мамо!

Фелька.

Р. С. Чи зауважили ви, мамо, що ві второк минув саме місяць, як ми пізнали ся?

18-ого лютого.

Моя дорога Мамо!

Дуже здивуєтеся і втішуйтеся тим всім, що вам напишу. Я така щаслива, що ви собі й подумати не можете. Але радше зачну з початку, бо ви не могли би добре всего зрозуміти.

В неділю, на щастє, пішла я до церкви сама. На всякий випадок сказала я пані Скродській, щоби мені обід лишила під бляхою, бо певно верну троха пізнійше. Бідну Роману так горло боліло, що ніяк не могла піти. Я намовляла її дуже, аж пані Скродська розгнівалася на мене, але я знала, що не пійде. В тій шапочці виглядаю чудесно. Де лиш коло якої вистави я переходила, то в шибі приглянулася собі і бачила, що мені дуже до лиця. Він уже чекав перед першим престолом і зараз мені поклонився. Спершу не спізнала я его відразу, бо се перший раз побачила я его в день без капелюха, але зараз ему відклонила ся.

Потім через ціле Богослуженє не було нічого такого. Стояв все за мною, отже я не могла его й бачити. Раз лише, ніби так ненароком, оглянулася я троха, але що і він подивився на мене, то я почервоніла ся і вже дала спокій.

По Богослуженю вийшла я так, якби зовсім нічого не було, лише троха посунула ногою по підлозі, аби чув. Але він, видно, і так бачив, бо вже на сходах ми стрітили ся. Вуальку замітив відразу і дуже сподобалася ему.

Коли ми зійшли, він спитав ся мене: „Куди-ж тепер підемо?“ „Певно до дому!“ — кажу я. Але він і слухати не хотів того і став мене страшенно просити, щоб ми пішли троха на прохід. Так я вже й мусіла іти.

Було, кажу вам, дуже гарно. Анї снігу, анї вітру, тільки сильний мороз, що аж лице трохи не замерзло. Він мене зараз взяв під руку (бо було страх ховзко, мамо) і ми пішли аж до Алеї Уяздовських. Ще ніколи в житю не було мені так добре і приємно, як тоді. Розуміє ся, коли ви приїжджаєте і ми ходимо за орудками, то мені також страшенно приємно, — але тут не можна порівню-

вати одного з другим, бо ви — моя мама, отже то зовсім що иньше. Лише ви не думайте собі, що я сказала, що волю ходити з ним. Боже борони! Я не мала того і на думці. Я лише хотіла сказати, що з вами мені найприємнійше, а з ним також дуже приємно.

Потім всіли ми на трамвай і поїхали до Мокотова, але там не було що робити, то ми зараз і вернули. Він просив мене на чоколяду, але я не пішла. Вертали ми пішки, бо хоч він хотів і назад вертати трамваєм, але нам було так приємнійше, бо в трамваю годі розмовляти.

А тепер уважайте! Ідемо ми собі так, ідемо, аж нараз каже він мені: „З вами, панно Феліциє, ціле життя я рад би так іти, як тепер.“ Уважаєте, мамо? Я зараз здогадала ся, що се мало значити, бо мені Завадська оповідала раз, що зовсім так само осьвідчив ся їй один пан. Лише вона не хотіла єго, бо каже, що був старий. А я зараз відповіла, що й мені було би дуже приємно. Так ніби вийшло, що то про прохід мова, але він певно здогадав ся, що я хотіла сказати. Вже думала я, що він ще щось скаже, але і зараз поміркувала, що так відразу все годі. І ми вже розмовляли не багато, тільки мені було ще приємнійше, як з початку. Часом мені навіть здавало ся, що є літо, і що я у вас на вакациях. Хоч був мороз, але мені зробило ся так горячо, якби була не знати яка спека.

Ішли ми піхотою до самого Жигмонта. Там думала я, що вже завернемо до дому, але він мене ще став просити, щоб ми пішли на міст. Правду сказати, я була страшно голодна і бояла ся троха пані Скродської, але не могла єму того відмовити. Врешті, думаю собі, пані Скродська не моя мама, то що се мене обходить? Я так собі і постановила, що зовсім не буду просити в неї вибачення. На злість їй — думаю собі — пійду і верну аж вечером. І якби не обід, то я певно зробила би так. Але мені так хотіло ся їсти, що я поцілувала її в руку і сказала, що була на виставі. Вона зовсім не гнівала ся, мамо.

Тепер лише вичікую другої неділі, якби яких сьвят. Він прийде певно, бо обіцяв. Куплю собі що на друге сніданє, щоби не спішити ся на обід, а пані Скродський

скажу, що зовсім не прийду. Як на біду, мов мамо, у нас в неділю обід скорше, як звичайно. Мов на злість. Коли случайно буде тепло, то позичу собі від Романи плаща. Вона певно буде хора.

Я все чогось неспокійна, сама не знаю чого: то мені здасться, що буде дощ, то знову що мені лице спухне, або він не прийде, і не буде з того всего нічого. Бо я все маю таке щастє.

Якби я хотіла, щоб ви тепер приїхали до Варшави. Скільки-б то я вам мала оповісти! Бо так усього писати не можна, а коли оповідати, то виходить зовсім инакше. Так здасться, що щось не значить нічого, а тимчасом воно значить дуже багато. А се лиш оповісти можна. Але я знаю, що ви ніяк не можете приїхати. Мені все забагаєся комусь те все оповісти, а тут нема нікого. Часом здасться мені, що, якби ви приїхали, то і за тиждень не розповіла-б я вам усього. Лише Завадській нераз дещо скажу, коли не можу витримати, але вона все каже, що в тім нема нічого незвичайного.

Зараз в понеділок пішла я до одного складу вугля, щоби придивити ся, як се виглядає. Там купила я пів пуда вугля за 12 коп. і казала віднести десь на Старе Місто, ніби до Завадської, хоч вона мешкає на Лешні. Але за те оглянула я все дуже докладно.

З боку сеї площі був маленький домок, саме так, знаєте, на дві особи, ну, і на вас також. В середині не бачила, бо оглядала лише з надвору, але обчислила собі, що певно є дві або три комнати. Якби три, то один був би сальон, другий — спальня, третій — їдальня. В тім їдальнім стояло би ваше ліжко. До сальону купили-б ми меблі, — я вже й знаю, які, бо обдумала собі все. Найліпші такі покриті вовняним адамашком, понсової краски, без дерева, бо се і вигідне і дуже дешево, а виглядає незвичайно елегантсько. Зеркало було би поміж вікнами, якби були два вікна, а коли-б тільки одно — то при котрій стіні. Бо над канапою тепер не в моді. Хотіла би я дуже мати і диван, але не знаю, чи вистарчило би нам. На дивані все то виглядає якось инакше. Врешті можна би купити на якій ліцитації, так як робить пані Скродська.

Інші комнати уже знаю, як урядити. А до спальні — нехай і за остатні гроші — куплю хінську лампу з рожевою банею, бо то вечером виглядає прекрасно.

Якби лише дві комнати, то ви спали би в сальоні, а я вже так все уставила би, щоби не було видко. Найгірше з занавісами. Але хоч би на виплат — доконче треба купити, бо без занавіс усе до нічого. Коли так собі думаю, якби ми мешкали, то лише з занавісами. Врешті ми певно так умовимося, що що він дасть, то буде на жите, а що я зароблю шитєм, се піде або на одержу, або на устроєнє мешканя. А на початок можна би поки-що обійти ся без декотрих річей.

Знаєте, хоч би ми мали лише одну комнату, то я і в ній дала би собі раду. Коли-б тільки була велика, то меблі поставила би я в середині, і був би ніби сальон, а ви спали би за параваном. Правда, мамо, що так все добре, як я собі обдумала? Збирайте ви лиш там піре, моя мамо, бо в Варшаві дуже дороге, а я вже що-до піря числю на вас.

Тепер лише все собі гадаю, чого мені ще потрібно і яка я буду щаслива. Ох, мамо, мамо! Коли-б ви приїхали, то з радости я розплакалась би. Що я маю оповідати! що я маю оповідати! Коби лиш та неділя прийшла як найскорше! Тепер собі все сьпіваю при роботі; найчастійше одного вальса, — аж раз Яська я збудила. Він прилетів зараз до мене в сорочці і ми стали танцювати польку. Пані Скродська була би певно страшно розгнівала ся, тимчасом як стала сьміяти ся з нас, то і про гнів забула. Рано він майже завсїди прилітає до мене до ліжка і збиткує зі мною. Пані Скродська то любить, бо він лише мені дасть себе умити, — а коли інші микуть єго, то страшно кричить.

Всі казали вам кланяти ся і подякувати за пам'ять. Я вас сердечно обнимаю і цілую.

Фелька.

24-ого лютого.

Найдорожша моє Мамо!

Вже три рази починала я сей лист, та що тільки почала, зараз сплакала ся страшенно і ніяк не могла докінчити. Я знаю, щом зле зробила, дуже зле, і длятого мені так дуже прикро. Що ви на мене будете гнівати ся, або ще мене й прокленете, на те вже я зовсім приготовлена і тільки жду на ваш лист, а потім або втоплю ся, або вже не знаю що собі зроблю. Анї троха не буду оправдувати ся. Годі, стало ся... І хоч би я вам се не знати як описувала, то все вийде те саме. Але я вам розповім все щиро, як сьвященикови на сповіди, аби ви знали все відразу.

Бо то, знаєте, в сю неділю він знов прийшов до церкви і ждав на мене. Романа була ще троха хора, отже лишила ся дома. Обіду мали мені не лишати, бо я сказала, що йду до Завадської і що зовсім не прийду. Але потім я прийшла — зараз побачите, чому.

Коли ми вийшли з церкви, я думала собі, що знов підемо на прохід так, як тоді; але він почав нарікати, що має якусь пильну орудку і що мусить доконче бути десь на 2-гу годину. Мені зробило ся дуже жалко, бо я цілий тиждень укладала собі, як то буде, — але, розуміє ся, годі було що на те казати і ми пішли до дому. Все думала я собі, що то скаже пані Скродська, бо певно не лишила для мене обіду. Аж перед самим домом він почав мене питати ся, чи не вийду куди під вечір. Я була би певно кудись пішла, отже й кажу, що хочу троха перейти ся Краківським передмістям. Не треба вам і казати, що я від часу до часу мушу ходити на прохід, бо скоро не побачу чого нового на улиці, то зовсім не знаю, як убирати сукні. Можна, правда, з журналу, та се не те, що очима бачити.

Коли він дізнав ся, що вийду, почав мене страшно просити, аби я сказала єму, о котрій годині, бо він хоче стрітити ся зі мною. Так мене дуже просив, кажу вам, що, якби то не було на улиці, був би мене певно поцілував в руку. Отже я й сказала єму.

Правда, мамо, що то ще нічого такого злого? Адже то зовсім так само, якби я вийшла з магазину і з ним вертала до дому. Самі скажете, що то все одно, — правда? І мені здавалося так само. А тимчасом то було найгірше — з того все пішло. Та звідки-ж я могла знати, що вийде з того? І, розумієся, я пішла.

Ходили ми дуже довго і він був для мене такий добрий, такий дбалий, що я троха не розплакалася в голос. Найбільше говорив він, що мені страшенно вдячний за то, що я єму так вірю, і кілька разів повторяв, щоби я все така була. Я сама не знала, що єму відповісти. Була така щаслива і урадована, що все крутилися мені слези в очах. Потім почали ми говорити про інші речі, і вже було веселіше.

Тепер уже не знаю добре, яким способом почав він говорити про той театр. Так ні з того, ні з сего, сказав, щоби я пішла з ним до театру на „Даму з камеліями“. Спершу я дуже втішилася — признаюся вам до того, мамо — бо мене заскочило се якось несподівано і я не могла добре зорієнтуватися. Але небагом спостереглася я і навіть троха образилася. Хотіла єму сказати, що не випадає, але ніяк не могла. Він міг би ще образити ся, бо-ж просив мене не із злого серця. Так я й не сказала єму нічого такого, лише чемно подякувала.

Але ви думаєте, що з ним так легко! Якби ви самі були на моїм місці, то певно нічого не вдіяли би. Вже я его знаю: скоро уприся, то хоч би не знати що, мусить поставити на своїм. Ідемо, йдемо, і все сперечаємося: я кажу, що не пійду, а він каже, що пійдемо.

Трошка, трошка, знаєте — мушу вам признати ся — і я хотіла йти. Тільки вас боялася я дуже. Отже все була ображена і просила его, щоби мене вже не просив. Сказала навіть, що то й не розумно, але він не хотів мене слухати ані троха. Я страшенно сперечалася, єй Богу, вже й гадала собі, що то може неприлично.

Ніяк не можу тепер зрозуміти, як ми найшли ся нараз під самим театром. Але то він, видно, так провадив мене незаметно (бо ми йшли під руку), а я нічого й не знала про се. Ми все сперечалися, і для того я зовсім

не бачила, куди йду. Аж коли ми станули перед театром, я переконала ся, що вже не дам собі ради і що буду мусіла йти. Бо щож я, моя мамо, мала робити? Люде все ходили й оглядали ся на нас, що стоїмо, а він ніяк не хотів іти далше улицею, лише в середину. А ще здає ся мені, що і старшу панну побачила я здалека. Щож вона подумала би собі, якби мене побачила так саму перед театром? Так я й уткнула чимскорше до середини, а він зараз підійшов до каси. Хотіла я ще раз сказати єму, що в жаден спосіб не пійду, але вже було запізно, і замість того я сказала, щоби не купував дорогих місць.

Потім вийшли ми ще троха на площу, бо було завчасу, і в чверть години проходили по сквері. Я була страшенно стурбована. Все гадала я собі, що то ви скажете на те все і як я оправдаю ся перед панею Сicroдською. Але вже не було ніякого ратунку. Коли білети куплені, то годі-ж їх змарнувати. Так страшенно журилась я, що аж мені часом приходило до голови, чого я так журю ся? Думаю собі: коли мушу йти, то мушу, і хоч би я й не хотіла, то пійду, бо вже білети куплені і пропало; отже чого мені так журити ся? Але я була чогось дуже неспокійна.

Сиділи ми в кріслах, так може в 15-ім або 20-ім ряді. Зараз заглянула я до афіша, бо ми мали і свій афіш, і побачила, що такі місця коштують найменше по 1 руб. 20 коп. З того можете переконатися, як він уважає на мене. Почала я троха розглядати ся по театрі, але не стрітила нікого і ніхто мене не бачив.

Драма була прекрасна. Навіть дивую ся, що не написали на афіші, що се оригінальна штука, бо була дуже оригінальна і цікава. Та дама з камеліями, знаєте, була така собі, але не дуже, лише троха, бо в ній зараз в першій акті залюбив ся один Арманд. Він був віцетрафом, отже ніяк не могли побратися. Врешті була ще якась сестра, що зовсім не виступала на сцені, і то вона хотіла доконче вийти замож, а через то не могла. Тоді Марія почала удавати, що є ще гірша, а він думав, що се правда, і кидав в неї картами. Настало страшенне замішанє, вона розхорувала ся і в остатній акті вмерла на сухоти. Дуже

багато осіб плакало. Коли вмирала, мала на собі білий коронковий пенюар з довгим тренем і контрафалдою з заду, вільно спущеною від самої ший. Із звичайної брилянтини се не багато коштувало би, — і я собі такий самий певно зроблю собі на рано, коли вийду замож.

Ох, мій Боже! Я тут пишу про такі річи, а ви вже певно почали на мене гнівати ся. Але ви собі не думайте, що я не думала про вас. Що прийшов антракт, то я все журила ся, що аж він мусів мене успокоювати і все мені казав, що ви анї троха не будете гнівати ся. За кожним разом казав мені таке. Але я чула, що то мені на сухо не вийде. Драма була така прекрасна, а я зовсім не бавила ся, бо як лиш нагадала собі вас, то мов би мені хто ножем краяв по серцю. На пані Скродській мені так уже й не залежало; я порадила собі відразу і придумала сказати їй, що мене задержали у Завадської. А вона, мамо, анї троха не гнівала ся, тільки сказала, що там, видко, гості розходять ся досить пізно. І вечері не лишила мені, така була певна, що верну пізно.

Зараз по театрі пішли ми до цукорні на чоколяду. Якби не той театр, то я ніколи-б не пішла, — але думаю собі: коли вже стільки лиха наробило ся, то що допоможе, чи я пійду до тої цукорні, чи не пійду? І я пійшла. Була зовсім здесперована і все повторяла собі: годі, вже тепер не зроблю нічого гіршого, а ви, чи сяк чи так, будете гнівати ся на мене, то вже нехай відразу буде і за чоколяду. І навіть успокоїла ся я троха і з'їла два тіста з кремом. Страшенно хотіло ся мені їсти, бо від обіду не їла я нічого, а що перше, знаєте, я сказала, що на обід не прийду, то всего наварили менше і я їла дуже мало. Він мене все припрошував, щоб я їла більше, але я не хотіла, бо то якось не випадало; подали самі такі по 5 коп., а з чоколядою то і так винесло багато. Я думала собі, що по дорозі на Сенаторській куплю собі сердельок, але вже було замкнено і я пішла голодна спати. Цілу ніч тільки й думки було в мене, що то ви скажете на те все і як я то вам опишу. Аж над самим ранком я заснула.

Тепер уже знаєте все. Анї троха не оправдую себе, бо що се допоможе? Я зовсім здецидована. Що тільки ска-

жете мені зробити, все зроблю, на все згоджу ся. І не кажу нічого, що я не винна; я страшенно провинила ся і не гідна того, щоб ви мене уважали своєю донькою. Але щож би я зробила без вас? Позавтра, саме о тій порі, ви дістанете мій лист і тоді я пійду помолити ся, щоби вас Мати Божа осїнила. Я вже й нічого у вас не прошу, бо що там, моя мамо! Як Мати Божа дасть, так і буде. Я постановила собі на ту інтенцію постити чотири п'ятниці. Тільки ви пам'ятайте, що я вас дуже, дуже люблю.

Фелька.

28-ого лютого.

Моя любя, найдорожша Мамо!

Хоч ви писали не до мене, але пані Скродська прочитала мені цілий лист в голос. Тепер вона відписує вам і мені казала також писати, щоби листи пішли за одною маркою. Зо дві години може я лише плакала тай плакала. Хоч ви гніваєте ся на мене, але я вже бачу, що мені все пробачите. А я вже ніколи не зроблю чогось такого, на то вам клену ся на чім сьвіт стоїть. Як люблю память тата, як вас люблю найщирійше! Так бачите, на все, що маю найдорожшого, я запрягла ся, то мене Бог тяжко скарав би, коли-б я зложила присягу.

Пані Скродська була троха зла по тім листі. Казала, що ви несправедливо маєте до неї претенсію, бо вона не моя мати, щоби мене пильнувала, а зі своїми дітьми має і так багато клопотів. За то, що я перед нею говорила троха неправду, зовсім не гнівала ся, лише не сподівала ся того по мені ніколи. Я вже мабуть ніколи в житю нікому не скажу неправди, бо тепер мені так соромно, що не знаю, куди очі подіти. Я вже давно перечувала, що те все видасть ся, але що мені було тоді робити? Найгірше раз сказати неправду, бо потім, хоч і не хочеть ся, то треба.

З того, що ви мені сказали зробити, вже волю, щоб він приходив лише сюди до нас, як щоб я зовсім мала не знати его. Пані Скордська згодила ся на все і я маю его ще сего тижня впровадити до нас. Зараз першого дня, скоро лише прийде по мене, скажу ему се. Він певно згодить ся, бо я вже багато оповідала ему про пп. Скордських.

То дуже добре, що так все стало ся, бо коли вже мушу так зробити, то все зроблю і хоч раз буду зовсім спокійна. А вже в остатних часах я все знала, що щось робить ся недобре, лише не могла я дати собі ради, якби те все направити. Нераз я і не дуже так хотіла чи то йти з ним куди, чи говорити неправду, а тимчасом все складало ся так нещасливо, що я доконче мусіла. Лише мені страшно соромно тепер перед пп. Скордськими. Сама не знаю, як я буду могла їм в очи глянути. Але добре мені так, то мене так Бог скарав і я на ціле жите маю тепер науку. Дуже добре зробили ви, що все їм описали, дуже добре. Так мені треба. Аж мені якось дивно, коли все нагадаю собі.

Але коли він не згодить ся приходити до нас, то я вже зовсім не знаю, що буде. Я буду страшенно просити его; скажу ему, що як ні, то радше нехай зовсім не знаємо себе, так як ви казали, — але чи я знаю, що се може? Коли над тим подумаю, то зовсім не можу так думати. Але я зроблю так певно, мамо, хоч би мені не знати як було прикро. Лише ви мені все простіть, моя мамо золотенька, моя мамо найдорожша, моя мамо люба. Я вже вас цілую і в руці, і в нові і в коліна, за все те, що злого зробила, перепрашаю вас що сили, лише вибачте мені на сей єдиний раз. Коли мені відпишете на сей лист, то я вже нароком піду до сповідн, хоч недавно була, і самому Господу обіцяю поправу. Коли мені вже сам Господь простить, то і ви чей можете. А я за то буду вас все дуже любити, самі побачите.

Панови Казимірови також вибачте, бо він тут ані троха не був винен. Він хотів мені лише зробити приємність, а звідки-ж міг знати, що таке лихо вийде з того? То я сама винна всему. Коли-б я не пішла була на той

прохід, то не було би нічого, і до театру були-б ми не пішли. Я найбільше винна. Та чи я знала, Боже мій, що він запросить мене до театру? Вже ви радше троха більше гнівайтесь на мене, а на него ні, бо єму певно було би страшно прикро, а я не могла би того стерпіти.

Цілую вас по тисячі і мільйони разів в кожне очко і в шию, як се любили ви найбільше, коли ми давнійше спали разом і коли то ви мене ще любили страшенно. Коли в літі приїду до вас, то що дня і рано і в вечір буду вас так цілувати і все піре підру вам, побачите!

Фелька.

5-го марця.

Моя золота Мамо!

До сповіді піду зараз завтра і вже всі гріхи списала я собі на карточці, щоб якого не забути. Аж 20 коп. дала я листоносови, коли мені приніс ваш лист, така була я щаслива. Що ви на мене не годні гнівати ся, як се ви пишете, то я все так трошка перечувала, лише не була певна. Де-ж би ви могли мене виречи ся! Анї я не могла-б жити без вас, анї ви без мене. Найліпше ніколи не гнівати ся, моя мамо, бо ви і так маєте багато ріжних клопотів, а я рада би вам і неба прихилити. Що я вас люблю, того ви повинні бути такі певні, такі певні, як самого того, що маєте мене.

Я вже дві п'ятниці постила і ще остали ся мені дві. Пані Скродська казала, що такою покутою найбільше можна випросити у Господа Бога. Я вже й сама пересьвідчила ся, бо мені помогло відразу і ви не гніваєтесь на мене. Тепер, скоро чого буду дуже хотіти, зараз зачну постити до Матери Божої.

Все зробило ся так, як ви мені казали. Він кілька днів не приходив, аж позавчера прийшов, і то зараз до нас. Я обдумала собі все наперед, як я то маю єму сказати, але на щастє був відмяк і дощ, отже не було потрібно. Коли він відпровадив мене до самої брами, я по-

просила єго гречно, щоби може вступив до нас на чай і загрів ся троха. Він почав вимовляти ся, що не є одягнений відповідно, але я сказала єму, що се нічого не шкодить. У нас того дня зовсім не сподівали ся єго, і в передній комнаті було так темно, що він трохи не повернув ся. Аж коли я на борзі засьвітила сьвічку єго сїрниками, він роздягнув ся і ми увійшли до сальону.

Спершу мусіла я сама бавити єго, бо ніхто не виходив. Потім на хвилинку вийшла я до спальні по паню Скродську і тут вона почала страшенно сварити на мене, що я рано не сказала їй нічого, що прийде саме того дня. Але-ж я й сама не знала, що прийде. Стали чим скорше вбирати ся, бо Романа була вже без їорсетки, а панї Скродська в білім кафтаніку і в папільотах. Я вернула до сальону і сказала, що зараз прийдуть.

Тимчасом сидимо, сидимо і ніхто не приходить; замість того Романа починає сварити ся з мамою. Хоч двері я замкнула за собою, але все було дуже добре чути. Мати каже: „Бери сей аксамітний станик!“ — а Романа: „ще чого? а то на що?“ — „Бери, кажу тобі, поки я добра!“ — а Романа знову: „Ані мені в голові! чи то він до мене прийшов сюди?“

Я трохи не згоріла з сорому. Вже нароком і говорила я голосно, попереувала без потреби всі крісла, а тут майже кожде слово чути. Панї Скродська мусіла бути страшенно лиха, бо раз — мені здасть ся, що то на мене — сказала: „Ся глупа ідіотка все мусить нам щось таке вистроїти.“ Але то, видко, так лише в злости сказала, бо звичайно вона дуже добра для мене.

Можете собі подумати, що діяло ся зі мною. Думаю собі: ще готова вона сказати щось і на него, він образить ся і не прийде вже ніколи. Страшно жалувала я, що не вмію грати на фортеп'яї, бо я би вже так заграла, що мусіла би їх заглушити. А тут щораз ліпше. Панї Скродська, чую, знову каже: „Що? ти ще не убрана? Чуєш, бо як розлощу ся, то розідру тебе на кусники!“ Романа, видко, зміркувала, бо відповіла лише: „Добре вже, добре, не дерить ся так, бо там все чути!“

А мене аж кров заливала. Він удавав, що не чує нічого, і все розмовляв зі мною. Я говорила без настанку, як машина, аж задихала ся, і сама вже не знаю, що говорила, але не завсіди могла їх перекричати і він певно все чув. Раз уже мені здавало ся, що пані Скродська от-от впаде до сальону і викине нас обоє за двері. На щастє, все якось утихло. Я почала так злегка толкувати єму, що пані Скродська дуже напрасна особа і часто кричить на слугу, але що притім вона незвичайно добра, коли тільки не є чого зла. Він повірив мені зовсім і сказав, що такі напрасні люде все бувають найліпші. Я троха утихомирила ся. Вкінці по кількох хвилях увійшла пані Скродська з Романою і привитала єго так сердечно, якби ніколи не гнівала ся на нікого.

Зробило ся дуже приємно і весело. Він зараз почав оправдувати ся, що відважив ся прийти до їх дому, але хотів відвідіти свою давню знайому (се-б то мене), отже мусїв се зробити. Пані Скродська усьміхнула ся троха, аж я почервоніла ся, але, на щастє, не сказала нічого такого, лише, що дуже рада, що її дім є і мій дім, і що може приходити свобідно, коли єму сподобає ся.

Він поступив собі дуже гречно, бо зараз присїв ся до Романи і розмовляв майже лише з нею. Вона певно не жалувала, що вбрала ся в той станик. Я бачила, що пані Скродській се дуже сподобало ся. Вона стала ще чемнійша для него, а мене се так утішило, якби не знати що. Розмовляли все про балі, про карнавал, книжки — і хоч Романа така освічена панна, але певно не знала більше від него. Перший раз замітила я, що вона все здвигає плечима, коли говорить, а то негарно. Я того не роблю ніколи.

Потім пані Скродська закликала мене до другої комнати і просила, щоб я пішла до різника по мішанину, бо Антося мусить наставити самовар. Я зараз одягла ся і вийшла незаметно з Яськом, бо він дуже любить ходити зі мною всюди, знає, що я єму все щось куплю. Грошей вона мені не дала, казала, що ніби то не має дрібних. Але се ще ліпше: я могла таким способом купити щось більше. Врешті, адже то був мій гість, отже й моя річ

приняти єго. Я пішла нарочно троха дальше, на Сенаторську, бо там все свіжіше і ліпше. Купила фунт мішанини, пляцка за 25 коп. і Яськови два цукорки. Так з 60 коп. видала я. Ясько аж мене в руку поцілував, так утішив ся.

Вернувши, мусіла я зайняти ся накритем стола, бо Романа так забалакала ся, що її аж не можна було відорвати. Страх мене то тішило, що він так сподобав ся їй. Бачите з того, що він всім а всім так подобав ся. Пані Скродська зараз показала єму ті газети, де були друковані річи Романи, але я не була при тім і не знаю, що він сказав на то. Певно дуже дивував ся. Пана Скродського не було, бо мав дижур, але то нічого не шкодить. Коли вже сама пані Скродська була така сердечна, то і він буде також.

Аж по чаю, коли попрятала зі стола, могла я свободнійше посидіти в салоні. В розмові не перепиняла я їм ані троха, бо мені на тім і залежало, щоби як найбільше спізнав ся зі всіми і подобав ся.

Вкінці Романа сіла до фортепяну, а пані Скродська оповідала єму про той дім в Калиши. Вже видко всі платять комірне, бо казала, що з него має багато доходу.

На відході всі ми вийшли аж до передної комнати і пані Скродська так сердечно запрошувала єго, щоби приходив до нас, що я потім аж поцілувала її в обі руки. Своєю дорогою вона дуже добра для мене, мамо. Саме тоді найбільше пересвідчила ся я о тім. А Романі обіцяв принести якусь повість до читання. Мушу й я прочитати її, — коли-б тільки мала час. Антосі дав цілого золотого за то лише, що посвітила єму на сходах. Вже то він уміє добре найти ся. Їй також дуже сподобав ся він.

Романа певно вже мені троха завидує, я то бачу. Коли я зараз потім спитала ся про него, вона тільки здвинула плечима (страх, як вона махає тими плечима!) і каже: „От собі, нічого великого; я би ніколи не вийшла за него!“ Я хотіла відповісти їй, що він же до мене прийшов, а не до неї, але дала спокій, бо могла би образити ся.

Тепер не знаю, коли прийде знову. Може завтра, бо то неділя. Страшно бою ся, щоби не прийшов по мене до церкви, бо я не казала єму нічого, що ви мені заборонили. Але я піду з Романою, а так з нею то ви позволите і єму? — правда, мамо? Адже то воно не так, як перше. Напишіть мені, мамо, щоб я знала, як зробити. Завтра вже трудно: коли прийде, то мусимо разом вертати до дому (але і з Романою), бо ви про се не писали, і я зовсім не знаю, як собі порадити. Добре, мамо? Ви мені напишете, а я вже тоді або сая, або так зроблю. Бо як з Романою, то чей же ані троха не повинно вам шкодити. А я вже буду слухати вас у всім.

Роботу маю тепер, але не багато. Всього одна сукня і то без додатків. Та решта з платні вже пішла і сама не знаю на що. Голова мені вже тріскає, як собі подумаю, звідки би мені взяти на нову сукню, бо-ж на весну кожний справляє собі щось нове. Відпишіть мені зараз, бо все ще буду неспокійна. І про ту церков напишіть мені зараз, бо не знаю, як зробити, а потім ще вийде яке лихо.

Цілую вас дуже сердечно.

Фелька.

12-ого марця.

Найдорожша Мамо!

Матерію і конфітури нині відобрала я з почти. Страшенно була я цікава, що то ви мені присилаєте, і зараз на почті розпорола я троха пачку, бо вже не могла довше витримати. Які ви для мене добрі! Ви мабуть мене чи не більше любите, як я вас. Ніколи в сьвіті не сподівалась я чогось такого. Я ще навіть троха бояла ся, чи не накричите ви за що на мене, хоч я тепер не зробила нічого злого, — а тут ви мені ще присилаєте свою матерію! Якби то не було на почті, то я певно розплакалась би страшенно. Адже тамта чорна вже вам подерла ся і вийшла з моди; в чім же ви тепер будете ходити? Вже самі панство бачили се, коли вам дали сю матерію на алинку.

Спершу не хотіла я її й прийняти, була бим в секреті зробила сукню і післала вам на сьвята на село, але пані Скродська сказала мені, що то за ясна матерія для такої особи, як ви, і що ви чей же все ще ходите в жалобі. Романа казала так само. А мені, мамо, сукня тепер страшенно потрібна. Лише для того я й здецидувала ся. Не зроблю її зараз, бо хочу ще побачити, які будуть носити на весну. Нехай буде вже зовсім порядна! Врешті не маю навіть на додатки, а то ще багато буде потрібно. Мушу собі помалу наскладати кілька рублів. Страх тішу ся сею сукнею. Справді, тепер уже не бракує мені до щастя нічого. Ще, правда, ті панчохи, але їх і так не видно, то почекаю.

В неділю все так було, як я вам писала, що так буде. Рано пішла я з Романою до церкви, а він уже стояв перед тим самим престолом. Щож я тому винна? Коли ми виходили, він зараз привітав ся з нами і пійшов разом. Памятайте, мамо, що і Романа була при тім. Спершу йшов коло мене так може з третю частину дороги, а може й половину. Мабуть так, що половину. Не розмовляли ми нічого, бо Романа перешкоджувала нам. Аж при якімсь розі він чогось обернув ся і перейшов до Романи. Я вже собі й гадала, що повинен був так зробити, бо могла би образити ся на него. Вона страшенно заздрісна — і, скоро лише хто не розмовляє з нею, зараз каже, що певно дурний і боїть ся починати з нею. Вже то про него вона певно такого не скаже, бо як стали розмовляти, то так розмовляли, що я не могла докинути ані одного свого словечка. Все говорили про одну повість, котрої я не читала, то й що було мені говорити? Попрошу Роману, щоб дала мені її прочитати, лише не знаю, чи оплатить ся, бо другий раз певно не буде мови про неї. Хотіла я також обернути розмову на ту книжку, що Романа читала мені перед сьвятами, але не могла в жаден спосіб. Вже перед самою брамою запросила єго Романа до нас на вечір. Я думала, що прийде скорше, і на прохід не ходила, але він прийшов аж о осьмій.

Тепер уже ані троха не можете гнівати ся на мене, бо я не винна тут нічого. Він ішов лише з Романою, отже

то так, якби він до неї, а не до мене. Ніби і зі мною ішов троха, але лише такий кусник, що то не значить зовсім нічого. А то і за багато сказала я, що третю частину дороги: найбільше яких кількадесять кроків, — то по що вам за таке і гнівати ся?

Я тепер уже все кажу пані Сicroдській і анї разу ще не сказала неправди, відколи ви мені заборонили. Врешті і не маю причини говорити неправду, бо вони вже і так усе знають. Хоч би і хотїла я, то непотрібно. Отже будьте зовсім спокійні.

Я постановила собі цілий піст постити, але то лише на вашу інтенцію, як вас люблю. Романа не вірить тому і все сьміє ся з мене, — але що то може її обходити, длячого я пощу. В перший день я й зовсім не їла нічого, хоч на обід були налисники. Врешті я навіть дуже люблю всі пісні страви і мені зовсім не прикро, коли вони їдять мясо, — а все-ж то рахує ся, що я пощу.

Страшенно тепер не маю грошей. Вчора не могла я вже купити що иньше, лише пляцок до вечері, коли прийшов пан Казимір, бо всего лишили ся мені два золоті. Коли тепер знову прийде, зовсім не знаю, що зробити. Ще мені Завадська винна 5 золотих, але се вистане найбільше на два рази. Я вже просила її, щоби мені віддала, але вона сама не має, то звідки віддасть мені? А я все мушу щось купити, бо бачите, якби єго приняла лише булками, міг би подумати собі, що ми єму нераді і почав би приходити рідше, а я зовсім не хочу того. Отже вже волю щось докупити, щоби він лише був певний, що приймаємо єго сердечно.

Пані Сicroдська казала вам кланяти ся. Я обнимаю вас і цілую, як завсїди.

Феліка.

18-ого марця.

Дорога Мамо!

Велику гризоту мали ми цілий тиждень. Ясько захворював на діфтерію і вже було так зле, що хотїли перети-

нати єму горло. Що я наплакала ся над ним, то ви не маєте і поняття. В четвер, коли єму було найгірше, я не пішла до магазину, лише цілий день сиділа при нїм. Зовсім не хотів тримати голови над парою, аж коли і я з ним віддихала сею парою, то і він робив те саме. Так змарнів бідачиско, що мені аж серце крає ся, коли гляну на него. Давнійше мав такі гарні, товстенські рученята і шию, що я не могла націлувати ся єго, а тепер що поцілую єго, то все мені збираєть ся на плач. Сама шкіра і кости. Все тільки кликав мене: „Фельта! Фельта!“ — і я не могла відійти від него ані на крок. І в ночі мусіла я в одежі спати при єго ліжечку, бо як став плакати, то лиш я могла утихомирить єго. Я вже і посту, моя мамо, не додержала кілька разів, бо в жаден спосіб не хотів сам їсти росолу, — але всі кажуть мені, що для дитини се не шкодить. І мені так здаєть ся, — бо-ж я не хотіла, лише мусіла. Вже на єго інтенцію постановила я собі постити три п'ятниці. Вчора і яєць не хотіла я їсти.

Найбільше прикро було мені, що я не могла бідному хробачкови купити щось до забави. Ті старі забавки вже всі надоїли єму. Лише малого випханого заяця купила я єму; коли притиснути єго, то пищить і киває лабками. Страшенно, кажу вам, забавне. Хотіла я ще що більше, але Завадська позичила мені лише 60 коп. Така тепер у мене біда, мамо, що щось страшного. Грошей ані троха, а тут щораз треба щось купити. Я вже собі й на друге сніданє не купую нічого, хоч при тім пості страшенно хочу їсти. Та щож мені робити? Як нема, то нема, — годі, мушу обійти ся.

Завадську і Дарецьку на чім сьвіт благала я, щоби мені постарали ся о яку роботу, але вони самі не мають. Я вже прийняла би і біле, бо і се вмію, а тут нічого і нічого! Страшна біда тепер коло мене, моя мамо. Давнійше, хоч я і не мала, але якось вистарчувало мені, а тепер ніяк не можу дорахувати ся. Один черевик ось-ось і пукне мені з самого верху, і я трохи не хрещу ся з страху, коли оглядаю єго вечером. Але що то pomoже, що я оглядаю? Коли має тріснути, то трісне, хоч би я єго не знати як оглядала. А ви мені ще пишете, що я

непотрібно видаю гроші. Що я можу видавати, коли нічого не маю?

Ах, коли-б ті сьвята надійшли як найскорше! І робота була би і може троха забавилась би. Все числю, як довго ще чекати, а тут ще треба цілий місяць. Так собі нераз думаю, якби то добре було, щоб сей піст був коротший. Не тому, щоб я не хотіла постити, — Боже борони, бо я навіть дуже люблю постити, — лише не треба би так довго чекати на ті сьвята. Поки мясниці, то ще нічого, бо можна бавити ся і якимсь минає ся, але як прийде Великодний піст, то так здаєть ся, якби зараз мав бути Великдень, а тут єго зовсім нема, цілих сім тижнів треба ждати. За то вже я собі постановляю, що в ті сьвята страшенно забавлю ся. Раз до року, моя мамо, то вже треба скористати. Врешті, таке велике сьвято — то хто не радувався би?

Про Божі гроби ви не написали мені нічого, отже я певно буду могла йти з паном Казиміром, як ми вже давно умовили ся. Врешті, так мені вже здаєть ся, що Романа доконче схоче пійти також з нами. Тепер уже не хорує і я вже немов бачу, що і на Божі гроби буде здорова. Що дня питаю ся її, чи не болить її знову горло, але не болить.

Щож я вам ще більше напишу про пана Казиміра? Ви все пишете, що мене не розумієте, а щож я маю писати? Як він виглядає, вже вам описала, і чим є — також, а більше не знаю, що й казати. Коли-б я хотіла повторяти, що він говорить, або як зі мною обходить ся, то мусіла би записати з десять аркушів, а я не потрафлю того. Врешті те все треба чути або бачити, бо лише тоді можна щось зрозуміти або здогадати ся, — а як написати, то зовсім нічого не вийде. Я вже раз пробувала, але се до нічого. Що він про мене думає поважно, можете бачити з того, що буває у нас так часто. Адже він приходить не для пані Скродської, лише для мене. І з Романою дуже заприятелював ся, щоб і їй було також приємно, коли прийде. Романа любить єго також дуже, хоч все мені говорить так на притики, що ніколи не вийшла би за него.

Хиба він просить її о те? Вона певно лишить ся старою панною.

Троха мені прикро вертати так тепер самій до дому, — але коли вже ви так казали, то так і повинно бути. Він і на роком, видко, не приходить, щоби всім показати, як поважно думає про мене. Я, розуміє ся, хоч і волю, що так робить, та все-ж не те воно вже тепер, що перше було.

Цікава я, коли було би наше вінчанє? Так мені все здаєть ся, що аж у другі мясниці. Тепер я і не впоралась би зі всім, а то дуже багато клопотів. Хоч нераз приходить мені на думку, що якби зараз осьвідчив ся так напевно, то можна би впорати ся і перед зимою. Мені, правда, не спішно, бо я і так дуже щаслива, але по що то відкладати? Зараз взяла би я собі чого на шлюбну сукню. Думаю атлас або адамашк. Дам потім пофарбувати, перероблю і ще буде прекрасна балева сукня. Можна би також звичайний кашмір, або ліпший камльот, але радше нехай коштує і більше, аби лише була дуже гарна і величава. Адже то лиш один раз в житю, моя мамо, так уберу ся, то чого жалувати? Вже на чім иньшим ощаджу і ви мені додасьте троха, але на своїм вінчаню я мушу виглядати прегарно. Возьму як найменше матерії, як лиш буде можна, зроблю на фалш і буду краяти дуже ощадно, а мусить вистарчити. Як то я буду виглядати з треном? Я ще ані разу не мала сукні з треном! А він буде дуже довгий, мамо, щоб я виглядала поважно, і так зроблю, щоб розкладав ся, як вахляр! Я вже пробувала з простиралом і знаю, як зложити. Як то я буду виглядати! А до того вельон, моя мамо! Коли тільки подумаю собі про се, то на сьміх збираєть ся мені, або хочу кого цілувати. Білі мешти вже певно ви мені купите. Правда, мамо? Адже то на моє вінчанє, мамо, на моє вінчанє! Хоч би від пахтаря позичили, мусите мені дати такий дарунок. Ви дасьте, мамо, я вже вас знаю.

Вже кінчу, мамо, бо Ясько кличе мене все до себе. Страшенно любить, коли я розказую єму казки, або сьпіваю того вальса з Іаспароне. Я ціла тоді розпелехана, бо все обнимає мене за ший і бавить ся шпильками.

Цілую вас і обнимаю.

Фелька.

25-ого марця.

Найдорожша моя Мамо!

Від середи маю вже роботу, але не дома, лише ходжу на години вечерами. Добра Дарецька зараз мені сказала се. Хоч се і в Жидів, — і то таких напів халатників, але що се мене обходить? Видають за муж доньку і чимскорше роблять виправу. Я лише краю і примірюю, а якісь дві прості швачки все шують. Платять мені по 10 коп. за годину; аж сором брати так мало, але коли не було нічого иньшого, то що було робити? Жадна панна не хотіла згодити ся, найбільш тому, що се в Жидів, але мені так потрібно грошей, що я мусіла взяти, що давали. Лише ви не кажіть того нікому, бо мені страшно соромно. Навіть пані Скродська не знає нічого, в кого то і по чому; могла би ще нехотючи сказати що панови Казимірови і тож то би я мала за се! Моя мамо, нехай се не виявиться!

Сиджу там зо дві години, від 7-ої до 9-ої. Хотіли до 10-ої, але я не згодила ся, бо годі-ж вертати так пізно до дому. І так, як прийду, а він є, то сидимо разом лише пів години. Хоч Романа єго і бавить, але-ж і я мушу з ним троха порозмовляти. Якби не то, що мені так страшенно потрібно грошей, я ніколи не зробила би того. Аж мені на плач збирається, коли тим Жидам мушу краяти, а він сидить у нас. Ще як не прийде, то трудно, і мені не так прикро; але коли вже прийде, то чей же воліла би я посидіти троха з ним, хоч би подивити ся, як розмовляє з Романою, ніж там примірювати станики. Але нехай там, моя мамо; я вже собі сказала, що так мусить бути, і мені лиш деколи буває прикро.

А знаєте, що? він раз при мені, ніби то без ніякої думки, сказав до пані Скродської: „Всі кажуть мені, що я доконче повинен оженити ся.“ Пані Скродська відповіла зараз, що і вона думає так само і що кожда панна-пійшла би за него дуже радо. Я почервоніла ся так страшно, що аж вибігла зараз з сальону. Хотіла йти ніби до Яська, подивити ся, що він робить, і ще більше засоромила ся, бо замість до него, я пішла в зовсім иньшу сторону. Так

мені щось стало ся, якби на плач зібрало ся, хоч я була дуже щаслива.

Бачите, мамо, він сказав се нароком, щоби вже знали, чого приходить до нас. Пані Скродська так тепер дуже запрошує его, якби то було для самої Романи. Вона мабуть для нікого ще не була така добра, як для него. Коли недавно не мала я два рази за що купити чогось до вечері, сама післала по шинку і не казала, що тож мій гість.

Вже тепер зовсім не бою ся о него. Врешті маю знов троха грошей, а що не купую собі нічого, отже вистарчає. Хотіла я навіть раз, щоби була горяча вечера, але пані Скродська сказала, що то збитки. А що то за збитки, моя мамо, котлети або бефштик? Мені-ж не йде о то, щоби він їв, лише, щоби бачив, які ми ему раді.

З розмов не можу вам нічого писати, бо та Романа як стане з ним розмовляти, то годі своє слово докинути. Найчастійше сиджу і слухаю, і лише від часу до часу щось скажу. Вже й ему певно се не подобаєть ся, бо кілька разів хотів поговорити довше зі мною і навіть починав, але Романа зараз каже своє і він мусить їй відповідати. Щоби собі хоч раз пійшла куди, коли він має прийти, а то ні і ні, лише сидить і сидить.

Я вже постановила собі, скоро найду яку більшу роботу, наскладати троха грошей. Часом як подумаю собі, чого то ще мені не достає і які я в потребі можу мати видатки, то мені аж голова сохне. Коби хоч, мій Боже, зі 100 рублів, хоч з 50, зараз вложила-б я їх до каси. Але я дуже сумніваю ся, мамо, чи що призибраю. Хоч би я й на сніданє не їла нічого і не робила ніяких збитків, то і так не зложу багато. По що то люде мусять їсти? Мій Боже, на се йде стілько грошей, і який кому з того хосен? Коли-б я не їла, то вже мала би і золотий годинник, або правдивий аксаміт на цілу сукню, а так все лиш з'їсть ся і не лишає ся нічого.

Зовсім не розумію, чому то ви хочете мене доконче взяти на село до себе. Адже тепер мій найважнійший сезон і мене не пустили би з робітні. Ні, мамо, тепер я жадним способом не виїхала би з Варшави. А ще самі сьвята надходять. Мені у вас дуже приємно, я вас дуже люблю, але

з Варшави не можу виїхати. Не гнівайтеся за се на мене, бо се залежить зовсім не від мене. Я аж налякала ся, прочитавши се, бо в першій хвилі думала собі, що ви доконче кажете мені приїхати. За ніщо в світі, мамо, за ніякі скарби тепер не вїду, — і не думайте ви про се. Хиба коли-б ви мені вже казали так уже на правду, то, розуміє ся, я мусіла би вас послухати, — але я знаю, що ви не зробите того. Моя мамо, моя найдорожша мамо, не кажіть мені того, бо я вмерла би з жалю. Я й подумати собі не можу, якби я могла звідси виїхати. Ох, ні, мамо, ні!... Благаю вас на все в світі.

Фелька.

4-ого цвітня.

Дорога, кохана Мамо!

Я не писала так довго тому, бо не мала що писати. Не стало ся тут нічого нового і все ще є так само, як давнїйше. До роботи ходжу що дня і се потягне ся ще певно з тиждень, бо при шлюбній сукні страшенно вередують. Я вже й зовсім хотіла не ходити, але жалко мені було і тих 20 коп. Маю також одну сукню до дому, але її роблю лише тоді, коли нема єго, або коли вже вийде. А пані Скродська при нїм все пригадує мені ту роботу, якби горіло, або що. Ледви посиджу кілька хвиль разом, а вона зараз: „Панно Феліціє, робота жде!“ Я вже хотіла раз образити ся, бо що їй до того? І посидіти троха не вільно мені, лише кожний наганяє мене до сеї роботи. Адже я можу посидіти довше в ночі, а се мені зовсім не шкодить, бо я вже привикла.

Часом мені страшенно прикро. Романі вільно цілими днями не робити нічого і розмовляти з ним вечером, а мені не вільно. Коли-б він приходив не до мене, то що иньше, але коли до мене, то я хотіла би з ним побалакати з годинку. Він уже кілька разів говорив мені, що я працюю за багато; видко, і єму прикро, коли мене бачить так мало. Ох, коли-б я вже раз вийшла замуж, моя мамо! Тоді вже ~~я вже~~ не буде мені боронити сидіти з ним,

або слухати, коли що говорить. Скоро прийде з бюро, зараз сяду собі при нім і буду шити, а він мені буде читати або розмовляти зі мною. Я буду дуже добра, побачите! він і не скривить ся на мене ніколи. Мені й робота ішла би инакше, якби він лише був при мені. Цілі ночі сиділа-б я. А тепер якже мені шити або краяти, коли він там розмовляє собі з Романою і не видко его ані через двері. Стільки насиджу ся в тім маґазині, так довго не бачу его, то хоч вечером хотіла-б я чого ужити.

Лише ви не думайте собі, що мені тут зле. Боже бо-рони, мамо! Я дуже щаслива і не нарікаю на нікого; тільки часом прийде мені щось таке на думку і мені робить ся прикро, сама не знаю чого. Врешті він буває тут дуже часто, кілька разів на тиждень, отже можу все бачити его.

Тепер лише жду на ті сьвята. Вже від цьвітної неділі буде мені здавати ся, що то сьвята. А й тепер, коли тільки на дворі погода і тепло, мені все здаєть ся, що то Божі гроби і ми йдемо їх оглядати.

З тої матерії, що ви мені прислали, в четвер почала я робити собі сукню. Не багато ще зробила, бо маю иньшу роботу, але таки почала, бо сеж для мене. Він не знає про се нічого, мамо, і я аж на сьвята вберу ся перший раз. Страшно бою ся, щоб Романа не сказала чого. Але чей не скаже, бо доси не замітила нічого. Сукня буде гладка, навіть без камізельки, лише з пояском і з буфами. Хотіла я, правда, купити до неї з півтора ліктя пасмантерії, бо то виглядало би прекрасно, але нема грошей, і я покинула сю думку.

Ви й не знаєте нічого, що я взяла дві штуки мадаполяму від одного Жида, що приносить до нас матерії. Але то на виплату, по пів рубля на тиждень; мені буде так здавати ся, що я не заплатила нічого. Страшенно тішу ся тим, бо то, бачите, вже на маю виправу. Скоро сплачу, зараз возьму хоч з шість ручників і скатерть з серветками. Прекрасну скатерть має він, аж дивитись не могла я, так мені було жаль, що грошей не було в мене. Та се вже лишила я на пізнійше, а з мадаполяму пороблю пошевки і простирала. Мій Боже! коли-б я хоч яку

маленьку виправу могла собі зробити! Не багато, мамо, не багато, хоч по пів тузина всего нехай би я мала! Я вже сама пошила би собі все і позначила; ви побачили би, якби я се зробила гарно і чистенько. Сей мадаполям все витягаю з комоди і оглядаю. Бо то, знаєте, зовсім що иньше, така собі звичайна штука, а така, що з неї має бути виправа.

Грошей не ощадила я ще ані троха, але вже маю скриночку і буду кидати хоч по копійці що дня. Скоро троха назбираю, зараз куплю ту скатерть. Бо хоч пошевки і простираля — також ніби виправа, але все не то, що скатерть. Пошевки можуть бути тільки для мене, а скатерть уже є і для мужа і для жінки. І до театру не пішла я тепер — хоч мала охоту — щоби непотрібно не видавати грошей.

Коби то я була богата, моя мамо! Цілісеньку виправу зараз справила-б я собі, нехай і за тисяч рублів. Нераз думаю собі: що я тоді купила би собі і якби всі дивувалися; але я знаю, що так не буде, то лиш так деколи думаю про се.

Цілую вас дуже і обнимаю.

Фелька.

13-ого цвітня.

Дорога Мамо!

Від кількох днів я троха нездорова і все болить мене голова. Але се певно тому, що я не виспана, і може ще з того, що пощу. Коли-б не Великий Тиждень, то я вже й росолу напилась би, або з'їла що більше, але не хочу ломити посту, бо знову все попсувалось би. Ще всего три дні, отже щоби не знати що, мушу витримати. Я вже хотіла потім два рази тільки відпустити, але не знаю, чи то так можна, а страх боюся, щоби мені через то не пропав цілий піст. Так довго напустити ся і нічого не їсти, як я, і для одної тарілки росолу все втратити, то чей же дуже жалко. Вже волю трошка відхорувати, бо все пусте, аби лиш Господь вислухав моєї інтенції. Врешті, як собі по-

гадаю, що то вже за три дні буде Велика Субота, зараз мені робить ся ліпше.

А Романа, знаєте, на самі сьвята їде до своєї бабки. Хоч і остане ся на Божі гроби, бо пан Казимір з чемности просив її о се троха, а вона згодила ся відразу, але в самий вечір в суботу виїздить. Я вже обіцяла їй відпроводити її на желізницю, але бою ся, що готова спізнити ся. Бо вона мусить все щось таке зробити і лише з її причини я спізнювала ся до церкви. Але тепер уже припилую її сама.

До жакетки докупила я собі плюшу і зроблю з него рукави і Марию Штуарт. Хоч я троха за мала, але то нічо не шкодить, бо за те буде мені більше до лиця. Ще не зачала я робити, бо маю иньшу роботу і перше свою сукню мушу докінчити, але як возьму ся до того порядно, то за два вечері буде готова. Врешті можна сяк-так зшити, аби лиш вистало на Божі гроби. Певно і він буде її відпроводжувати, то потім ми вертали би разом. Я вже так давно не йшла з ним сама!

Ох! коби ті три дні минули як найскорше! Чим ближне до сьвят, тим частійше здаєть ся мені, що то ще далеко-далеко і не можу їх дочекати ся. А я вже єму так ніби ненароком сказала, що хоч панство Скродські виходять на цілий перший день сьвят, але я все буду дома. Просила мене, правда, Дарецька до себе, але по що я туди пійду? Волю посидіти дома, а коли хто случайно прийде, то прийму єго замість пані Скродської.

Я все собі гадаю, як то я в себе буду справляти сьвята. Вже вмію і мазурки, а при бабах ви помогли би мені, — правда, мамо? Врешті я навчу ся всего страшенно скоро, бо маю велику охоту і відразу добре памятаю, як що треба робити. Тепер з Яськом перебирала я розинки і лускала мікдали, лише він з'їдав все і ані троха не хотів мене слухати. Бачила я також, як розчинює ся тісто, а то найважнійша річ, бо спечи потрафить кождий. Бере ся солімку і щораз впихає ся в бабу: коли мокра, то зле і треба ще потримати в печи; аж коли суха — можна виймати з форми. Дуже добре памятаю все.

Не пишу нічого більше, бо вже страшно пізно і так хочу спати, якби я не спала цілий рік. Бо, знаєте, він тепер сидить довше, часом і до 12-ої в ночі, отже мушу потім сидіти дуже довго, щоби впорати ся зі всім. Правда, можна би від них відійти і скорше, але мені завжди страшенно жаль. Все кажу собі: ще трошка, ще хвилинку! — і так якось сходить цілий вечір, що й сама не знаю, коли. Пробувала я раз і при нім щось робити, але цілу фальбану зложила я на ліву сторону і сфастригувала, і потім було ще більше роботи.

А ви, моя дорога мамо, будьте веселі у сьвята, бо я хочу вже зовсім бути щасливою тих кілька днів; а коли-б ви були смутні, то й я не могла би так тішити ся і радувати, як тепер. А я, мамо, дуже, дуже щаслива. Коли-б тільки та субота і неділя надійшли як найскорше! Опишіть мені, мамо, цілі свої сьвята, а я опишу вам свої.

Цілую вас тисячі і мільйони разів.

Фелька.

2!-го цв'ітня.

Моя найлюбійша, найдорожша Мамо!

Я обіцяла вам, що зараз по сьвятах напишу до вас, але мені було так якось ніяково, що я зовсім не могла писати. Не думайте собі, що мені було прикро або жаль — противно, я бавила ся дуже добре, — але, знаєте, сама не знаю, чому, — я укладала собі те все перше инакше, а вийшло зовсім щось иньше. Але я й так, мамо, дуже вдоволена, не можу нарікати ані троха. Адже самих сьвят досить на те, щоби тішити ся: отже мені було дуже весело і я не жалую тепер нічого. Троха мені прикро, що не було єго першого дня сьвят, але я-ж розумію, що, коли певно не мав часу, то не міг прийти.

Ні, мамо, і не думайте собі нічого такого, бо я цілком рада; а коли мені було троха сумно, то певно для того, що я була нездорова і невиспана. Се мабуть лише тому — і ви не маєте чого журити ся.

Одної ночі я зовсім не спала, бо треба було робити жакетку, а постила я аж до остатного дня, так що мене все щось стискало, — отже й не могла я бути така сама, як звичайно. Найгірше було в суботу. Я вже гадала собі, що справді занедужаю — і якби не ті Божі гроби, то я певно була би положила ся в ліжку. Та якже було мені думати про спанє, коли я в ночі пришила собі оба боки на ліву сторону? І сама не знаю, як то склало ся, бо зовсім не пам'ятаю, коли пришивала ті боки. Я, видно, або троха здрімала ся, або зле бачила при лямпі, бо вже під кінець, над самим раном, все мені ставало щось в очах і я не бачила нічого. Думаю собі: „Ну, слава Богу, вже все покінчене, буду могла трошка переспати ся.“ І спокійненько положила ся на годинку спати, таки нероздягнена. Рано встаю, хочу примірити, дивлю ся: зле! Що таке? — цілі два боки на ліву сторону! Ну, знаєте, як стала я плакати, як стала оглядати ту жакетку, то здавало ся, що мені серце пукне. Бо якби то ще не в ночі, моя мамо, — то ніщо, але я сиділа цілісеньку ніч, була така втомлена, що ледви досиділа до кінця, а тут на́ маєш! ще все попеувала я собі. І якже було мені не плакати? Потім така злість напала мене, що я аж на Яська накричала за щось, хоч він не був винен нічого.

Ще заким пішла до магазину, поробила я троха, — але хоч і вернула скоро, не могла вже упорати ся на час. До того ще все мені робило ся недобре і я ледви тримала ся на ногах, а руки в поспіху так мені тремтіли, як у пропасниці. Вже і підшевки не зашивала і рубців не обкидала, щоби тільки скорше скінчити — але чи то допомогло, моя мамо! Він уже сидів в салоні, а Романа вбігала до мене що хвилі і в голос кричала, що я в претенсіях і що можу і в шубі йти. Але я вже, на злість їй, хотіла доконче одягнути ся в ту жакетку. Просила їх дуже, щоби на мене почекали хвилинку — і він був би певно почекав, якби не та недобра Романа. Почала сміятися з мене — і знаєте, що зробила! Скавала ему все, длячого я не хочу йти, і про ті боки розповіла ему. А мені в тій хвилі аж горячо зробило ся. Він прийшов зараз до мене і став мене намовляти, щоб я вже і шубу

взяла, бо зимно, а ніхто не буде звертати на се увагу, як я вберу ся. Мене відразу так щось стиснуло в горлі, якби я душила ся, і ані слова не могла я відповісти. Він стояв і я стояла — і нічо. Аж коли взяв мене за руку і сказав, що маю горячку, я почала знов плакати, аж собі цілу жакетку побрукала слезами. І по що та Романа сказала ему се! Я вже собі гадала, що зроблю ему несподіванку, і стілько натішила ся наперед, а вона попсувала мені все відразу. Адже я не зробила їй ніколи нічого злого, то чого-ж вона така недобра для мене?

Мені було так чогось страшенно прикро, знаєте, такий страшний жаль напав мене, як ще ніколи в житю. І сама не знаю, чого я так плакала: і на жакетці не заляжало вже мені, — зовсім ні, і на Романі також, і на Божих гробах, лише так мені щось стало ся, що я жадним способом не могла утихомирити ся. І Ясько прилетів до мене і пані Скродська прийшла, а я все плакала тай плакала.

Вкінці вони самі пішли на Божі гроби, а мені пані Скродська казала положити ся в ліжку. Я вже гадала собі, що ті гроби зовсім пропадуть мені, хоч сама собі не хотіла вірити. Але скоро вони вийшли, зробило ся мені троха ліпше, я встала і шила далі. За пів години все було готове — і хоч мене боліла ще голова, але я одягла ся скоренько і пішла до Піярів. Вони мали там бути на музиці, отже я найшла їх дуже легко.

Скоро мене побачили, він здивував ся страшенно і навіть не хотів вірити, що се я. Якби не Романа, був би мені певно подав руку, але нас було дві, то не годило ся одній подавати руку, а другій ні. Так ми вже й ходили кожде собі окремо, і він ішов або зі мною, або з Романою, а мені здасть ся, що зі мною більше. Було нам дуже весело і приємно. Я забула і про біль голови і про ті боки, хоч були невідпрасовані, і все лиш розмовляла. І тої ночі зовсім не жалувала я, бо мені хоч оплатила ся. Лише велика шкода, що то було вже так пізно і що Романа спішила ся на залізницю. Якби не се, ми були би певно обійшли далеко більше гробів. І так, знаєте, легко було мені розмовляти, що й до самої ночі мала би про що

говорити. Я аж сама собі дивувала ся, ба навіть Романа, що вона звичайно говорить так багато, розмовляла певно менше від мене. І зовсім не було мені зимно. Він казав, що се певно від горячки, — але чи то не все одно — від горячки чи від шуби? Я і рада була з того, бо скоро мені лише зимно, то зараз говорю менше. Коби то, мамо, частійше були ті Божі гроби! Я так забавила ся, як ще ніколи в житю. Шкода лише, що я собі зараз тоді не подумала, що бавлю ся так дуже добре. Все мені здавало ся, що то лише початок, а тимчасом як раз се був найважнійший день. Бо потім, мамо, хоч я і бавилась, але то вже було щось зовсім иньше. І порівняти годі.

Роману лише я з паном Казиміром відпровадила на дворець, бо пані Скродська зовсім не мала часу. Хотів і Ясько йти з нами, але я не взяла єго; міг би ще, бідненький, занедужати на самі сьвята, то на що єму такого клопоту? Я вже думала собі, що потім вернемо пішки, і багато річей винайшла я, що про них можна було розмовляти, тимчасом склало ся зовсім инакше. Він зараз взяв фіякра, і то двокінного, і сказав рішучо, що мусимо їхати, бо я не цілком здорова і повинна покласти ся як найскорше в ліжку. Бачите, як він дбає про мене. Якби не та Романа, що з ним розмовляє без настанку, а мені не дає промовити і слова, то все було би цілком инакше. А так — щож може він зробити, коли вона каже єму розмовляти все тільки з собою? Мусить же їй відповідати, бо ще могла би образити ся. Але я вже воліла би була зовсім не вертати фіякром. Так все гуркотіло, що я не встигла ще сказати кількох слів і ми вже були перед брамою. Страшенно було мені жаль, бо коли-ж знову найде ся така добра нагода?

Першого дня сьвят всі домашні пішли в гості до знайомих, а я лишилася сама-самісенька дома. Трошка мала я надію, що може він як раз прийде до нас. Хоч і не була я певна, але думаю собі: „Хто знає? може і прийде?“ Отже не хотіла я вже виходити нікуди, навіть до церкви ні, щоби мене міг застати в кожній порі. Я вже і порох постирала сама і меблі устала рівненько, бо тож вигля-

дає гарнійше, коли дома порядок, — а він як не приходив, так не приходив. Але я все ще була певна.

Аж так може коло 4-ої приходять мені нагло на думку, що ану-ж він слабо задзвонить і я не почую з комнати. А до того ще дзвоник у нас троха попсований і нераз майже не дзвонить. Так я зараз пішла до передньої комнати і сіла собі на скрині, щоби вже чути напевно. Троха мені знудило ся, але що було робити? Я воліла вже сидіти, ніж безнастанно непокоїти себе, що він може дзвонить, а я не знаю нічого. Поки був день, то ще нічого; я або читала собі повість, або думала, про що будемо розмовляти, щоби мені вистало на цілий час. Але коли потемніло, я вже й сама не знала, що робити. Хотіла засьвітити лампу, що висить в передній комнаті, але думаю собі: „Пані Скродська зараз побачить, що в лампі менше нафти, і все виявить ся.“ Правда, я могла засьвітити і свою лампу, але то треба було йти аж до нашої комнати, а коли-б він тимчасом задзвонив, я могла би не дочути і пропало би ціле моє сиджене. Так я вже й сиділа напотямки. Спершу було мені троха прикро, але я витолкувала собі, що він або зовсім не має часу, або може вже і був, але саме тоді, як я в сальоні переставлювала крісла. І страшенно зла була я на себе за се переставлюванє. Адже могли би й так стояти, нічого великого не сталося би. Але мені все прийде щось таке до голови і потім мушу жалувати. Так я сиділа вже і сиділа на тій скринці і все слухала, аж вкінці заснула. Аж коло 11-ої години панство Скродські збудили мене дзвоненєм.

І тепер, знаєте, сама не знаю, чи він був чи не був. А може і був саме тоді, як я заснула? Хоч я сплю дуже чуйно і все чую дзвоник, але може він дзвонив так тихенько? Вже краще було би, якби він і не прийшов, бо щож подумав би він собі про мене? Я казала, що буду, а тут він приходять, дзвонить, і ніхто не отвирас! Я страшенно, знаєте, неспокійна. Хотіла я спитати ся єго і перепросити, — та чи-ж можу я промовити до него хоч кілька слів, щоби зараз всі не чули? Як собі тільки подумаю про се, то аж мені не знати що діє ся, так мені страшенно прикро.

На другий день, розуміє ся, я вже була певна, що прийде. Пішла раненько до церкви на першу службу божу і вже о 10-ій була дома. Від 12-ої приходили різні панове, ті самі, що і на Різдво. Не багато розмовляла я з ними, бо все краяла та порядкувала сьвячене. Він, знаєте, питав ся мене раз, чи я вмію займати ся господарством. Я, розуміє ся, сказала, що ще й як, — отже хотіла тепер, аби він уже сам побачив, яка я здатна до всего. Страшенно зручно ішло мені всё. І з головоизною дала я собі раду, а лише раз показала мені пані Скродська, як се треба краяти. Що хто задзвонив, все мені здавало ся, що то він. Я вже на окремій тарілці мала самі найліпші кусні мазурків для него, коли прийде. Але він прийшов аж о 5-ій. Ми зараз почали ділити ся сьвяченим, щоби не тратити часу, бо каже, що має страшно мало часу і мусить ще бути в гостях в кільканайцяти домах. Але був з пів години, а може і більше. Коли я так обрахувала собі, кілька часу треба єму ще на ті гостини, то вийшло, що в нас сидів мабуть найдовше. Я все розмовляла; але проте лишило ся мені ще багато річей. Як раз прийшли одні пані і пані Скродська мусіла зайняти ся ними, а я цілий час була з ним. Був і пан Скродський, але він не говорить ніколи нічого. Мазурків не хотів він їсти, хоч я просила єго дуже. Казав, що від самого рана їсть і їсть і тепер уже не може жадним способом. Але я лишила єму їх на пізнійше. При пращаню стиснув мене дуже сильно за руку і просив, щоб я пильнувала свого здоровля.

Було ще багато иньших гостей і до самого вечера я мусіла сидіти в салоні. Потім мали ми горячу вечеру, але що ніхто, мов на злість, не прийшов, отже непотрібно варило ся і пані Скродська була страшенно лиха.

Романа вернула зараз у вівторок, але дуже невдоволена, бо зовсім не бавила ся і цілі два дні не мала до кого і рота отворити. А я, їй на злість, все оповідаю, як ми бавили ся тут дуже добре. Вона не каже на се нічого, але я вже знаю, що мусить бути страшенно лиха. Врешті я й не кажу неправди, бо, не можу сказати, я бавила ся дуже добре і тепер я зовсім вдоволена. Одного мені лише

жаль, що знову нема яких сьвят і нема на що чекати, — все-ж то приємно, коли мають прийти які сьвята.

Вже мене аж рука зболіла від того листу, мамо. Ви хотіли, щоб я вам описала все докладно, тому й вийшов такий довгий. Будете мати що зо дві години читати. Ну, але я вже вас цілую і обнимаю тисячі разів.

Фелька.

30-ого цвітня.

Моя найдорожша Мамо!

Ваш лист був такий сумний, такий сумний, мамо! Я також була чогось дуже сумна, так коли ще дістала і той лист, то не могла здержати себе від плачу. Сама не знаю длячого, але мені тепер все збирає ся на плач. І не маю до того ніякої причини, — всі для мене дуже добрі і ніхто не зробив мені нічого злого, — а я проте таки все сумна і така, якби ось-ось мала розплакати ся. Але то певно лише з того, що я мабуть троха нездорова. Я вже хотіла йти до лікаря порадити ся, але грошей жаль мені. Врешті, що я скажу єму, коли мене ніщо не болить? Як я так добре застановила ся над тим, що мені хибує, то і вийшло, що мені не хибує нічого, тільки все так мені здаєть ся. Все, все, знаєте, здаєть ся мені щось таке, і хоч я сама знаю, що то неправда, але не можу собі дати ради і мушу все думати об тім. Раз, на приклад, прийшло мені до голови, що ви ніби-то вмерли, а я лишила ся сама-самісенька на сьвіті. Я знаю, що маю вас, але як стала я думати, то мені все здавало ся, що мене вже ніхто на сьвіті не любить і я така сама одна, така одинока, якби вже нікого не було на сьвіті. То знову раз, так сама не знаю з чого, подумала я собі, що чи не змінив ся він для мене, бо вже не такий, як перше. І тепер мені вже все так здаєть ся, хоч сама-ж я добре знаю, що се неправда. Бо, знаєте, длячого вони розмовляють з собою про такі річи, яких я зовсім не розумію? Як лише увійду до салону, вони зараз починають говорити про що иньше

і якби нарочно все так якось, що я хоч би дечого свого не можу сказати. Вже і різні повісти читала я і в Романі питаюся про різні річі, але хоч і зачнемо говорити про ту саму книжку, я скажу ледви кілька слів, а Роман в тій хвилі оповідає по своєму і то ще й так, як там зовсім не було.

Вже нераз, знаєте, волю зовсім не сидіти в сальоні і виходжу до нашої комнати, або накриваю стіл. Але мені потім страшно жаль того, що він був, а я, замість того, щоб хоч подивити ся на него троха, сиджу собі в иньшій комнаті і думки думаю.

Я вже що дня молю ся, щоби була здорова, але Бог не хоче мене вислухати. Помодіть ся там, мамо, троха за мною, моя мамо дорогенька! Відмовте що дня при молитві одно Богородице Діво за мене, щоби мені Господь Бог відмінив все на добре і щоби мені вже так не здавало ся, що я сама і що мене всі покинули. Одно Богородице Діво, мамо, лиш одно, а вас певно Господь Бог вислухає, бо я вже й сама не знаю, що діяти.

Ще не написала я вам про один свій клопіт. Вже кілька разів згадувала мені пані Скродська, що їм троха за тісно в мешканю, отже певно не будуть могли держати мене в себе. Хоч і не говорила напевно, лиш так собі, але я все бою ся, що мені скажуть випровадити ся. Що я зроблю, моя мамо? Дарецька намовляє мене до себе і навіть каже, що нас коштувало би все таньше, але я занадто привикла до всіх і зовсім не маю охоти випроваджувати ся. Я буду ще дуже просити, щоби мені хоч до літа позволили мешкати, — та чи згодять ся вони?

Дуже багато маю клопотів, мамо, і з нічим не вмію дати собі раду. Я вже і плакала кілька разів, але що плач допоможе! Ох, мамо, мамо, коли-б ви приїхали хоч на один-одніський день до Варшави! Мені так сумно, так мені сумно, і смутно за вами...

Фелька.

7-ого мая.

Дорога Мамо!

Завтра іменини пана Скродського, отже всі виїжджаємо на Саский Острів. Пан Казимір, розуміє ся, також. Буде нас 14 осіб, а з Антосею — аж 15. Я вже маю все приготовлене, але хочу що раз оглянути кожду річ і тому пишу до вас дуже коротко. Бою ся, чи буде погода, — але чей буде, бо що гляну у вікно, всі зьвізди видко. Я вже зовсім здорова, отже маївка вдасть ся мені дуже добре. Романа має нову сукню, таку зефірову, — але хто знає, чи впорають ся з нею на завтра, бо доси не прислали. Вона, кажу вам, страшенно зла і все має до мене претенсію, що я і за гроші не хотіла їй робити сеї сукні. А я сказала, що не зроблю, і не зробила. Бо на що їй, моя мамо, потрібна та сукня? Я їду в старій кретоновій, то й вона могла би. Мені напевно здасть ся, що не впорають ся, бо тільки вчера післали матерію. Я вже й приготвую на то Роману, а вона все лютить ся на мене.

Я їду в тій ліля в цвѣтки, що то ви дали мені минувшого року на іменини. Троха вже була брудна, але я випрала її і стяжки обернула на другий бік. Думала й я про нову сукню, та де мені до того, моя мамо! Завадська позичила мені два рублі і ті вистарчили ледви на рукавички та на новий цвѣт до капелюха. Я хотіла і шубу заставити, але знаю, що ви гнівались би.

Сукенка висить уже на образі, бо в шафі помнялась би, — а Романа що на неї гляне, то певно пригадує собі свою, що їй ще доси не принесли. Вона, знає, і брови чорнить собі! Я не роблю того ніколи. Врешті і так у мене чорні. Не присягла би я, чи не робить вона собі чого і під очима. Хоч і не дуже знати, але мені так щось здаєть ся. Мушу завтра добре придивити ся, коли буде мити ся.

Троха болить мене рука від желізка, бо я прасувала ту сукню цілий вечір. Але за то нема анї одної загинки. Антося хотіла мені допомогти, але я воліла вже сама, бо так я спокійніша, а в такій сукні найбільше залежить від випрасованя. До того вона й зовсім не вміє прасувати

рукавів. Все зробить мені такі плоскі, а то треба посувати так зручно желізком, щоби були округлі.

Так мені здається, що може троха буде мені холодно, але коли Романа вбере ся в зефірову, то чому-ж би я не мала вбрати ся в кретонову? Коби лиш була погода, бо инакше я загризлась би дуже. Богато проєктів маю на завтра. Будемо певно проходжувати ся по цілім Саскім Острові і з ким хто буде хотіти. Так мені видить ся. Виїдемо аж о десятій, але волю встати нехай і о 7-ій, бо якби що забула, то був би час ще зробити. А тої сукні для Романи ще не принесли.

Дуже вас цілую і обнимаю.

Фелька.

9-ого мая.

Дорога Мамо!

Я думала, що не знати що напишу вам про ту маївку, і проєктувала собі дуже багато, а тимчасом все так зложило ся, що не вийшло нічого. Я зовсім не бавила ся, моя мамо. Зараз на початку, як ми вийшли з дому, Романа взяла п. Казимира під руку, а я мусіла йти з Яськом, бо ніхто не хотів его взяти. Така лиха була я на Роману, що ледви відповідала Яськови, коли той про що питав ся. Бо він був би певно підійшов до мене, якби не вона, і хоч до Висли ішли-б ми разом. Таке вже моє щастє завсїди. Але її, видко, сам Бог скарав, бо ту сукню зробили їй цілком зле. Цілі плечі, кажу вам, якби на иньшу фігуру зроблені, а зашевка одна висша, друга низша — і через те все морщило ся. Вже би я не зробила так ніколи.

Пані Скродська і ще одна пані дуже бояли ся води і через цілу Вислу або кричали, або оповідали собі різні пригоди на воді. Я мусіла пильнувати Яська, бо все крутив ся, а вони сиділи за мною на третій лавці. Аж тепер замітила я, що могла була також усїсти коло них. Але при всїданю такий був крик, що ми трохи всї не потопили ся. Пані Скродська згодила найперше одного перевізника, але

що другий під сам кінець опутив 5 коп., отже ми мусіли пересідати ся. Тамтой почав страшенно лаяти ся, аж пані Скродська трохи не дістала спазмів, — і скінчило ся на тім, що пан Скродський лишив ся на березі ще з одним паном і мали его заскаржити в циркулі.

На Саскім Острові сіли ми зараз снідати, бо так поки-що не було що робити і всі були дуже голодні. Один пан випив на здоров'я пана Скродського, але що его ще не було, то пані Скродська подякувала за него і зо всіми торкала ся чаркою.

Потім пили і на її здоров'я, і ще кількох пань, аж мені в голові закрутило ся і я не знаю добре, що було далі. Якийсь пан почав цілувати мене по руках і щось мені говорив, я єму також, але потім жінка затигла его до ліса, а мені сказала щось таке, що я вже хотіла й образити ся, тільки тепер уже не знаю, за що. Певно, моя мамо, сказала якусь дурницю, бо то дуже зле вихована особа.

Заким я спостерегла ся, вже пана Казиміра і Романи не було. Я хотіла їх пошукати, але що мені й Ясько десь пропав, то мусіла перше найти его, бо пані Скродська просила мене, щоб я пильнувала его. Мені все так крутило ся в голові, що я зовсім не знала, що діє ся зі мною. Всі пішли собі кудись, а я лишилася сама одна з Яськом і з панею Скродською, якби мене хто згубив. Я вже знов хотіла їх шукати, але що треба було приготувати до обіду, то лишилася. Сама не знаю, як то так скоро зійшло: тут що-йно з'їли ми перекуску, і вже обід! За то хоч при обіді сиділа я при нім — я з одного боку, а Романа з другого. Небогато могла я говорити, бо вони шептали собі якісь секрети, або робили кульки і згадували, хто то може бути. Але і мені показали раз одну кульку і я мала сказати, що тій особі бажаю. Я сказала, що дуже люблю її і бажаю їй, щоби все була щаслива. Вийшло, що то мала бути Романа, а я, мамо, зовсім не мала її на думці.

По обіді пішли ми всі на прохід, а пан Скродський подав мені руку. Годі-ж було відмовити єму і я мусіла йти з ним. Але ледви ми уйшли кусень дороги, вже нам Романа десь щезла з паном Казиміром. Я знала добре,

куди вони пішли, і хотіла всіх завести в ту сторону, але пані Скродська сказала, що коли самі не пильнують ся, то нехай блукають за кару.

Аж геть-геть пізнійше, коли пан Скродський пустив мене троха, побігла я в ту сторону і найшла їх відразу. Сиділи собі під деревом і балакали. Я підійшла до них так ніби припадком, але вони в тій хвилі встали і ми вернули до всіх. По дорозі все ще розмовляли тільки з собою, а Рожана раз-враз питала ся его: „Пане Казиміре, чи так?“ — А він казав: „Так. А ви чи також так?“ — „А якже“ — відповідала вона. І що я могла з того зрозуміти, моя мамо?

Коли звечеріло, ми ще раз з'їли перекуску і всіли у човен. Вертаючи я хотіла доконче сісти собі при них, та чи пані Скродська дозволила мені? Вони сіли самі на цілій лавці, — і ще як раз для мене було би троха місця. Я вже хотіла усісти чимскорше, щоби мене ніхто не задержав, але пані Скродська взяла мене за руку і посадила коло себе. Я кажу їй, що волю сидіти там. „Ні, — каже — там не можна, бо вже нема місця і човен пере-хилить ся.“ Коли-ж то неправда, мамо, бо було місце, як вас люблю, було. Врешті я була би вже так усіла, що ми певно були би помістили ся. Я потребую дуже мало місця і їм зовсім не було би тісно. Але що могла я зробити? Пані Скродська все держала мене, поки майже всі не всіли, а потім мусіла я усісти при ній, бо иньшого місця не було. Я ще собі думала, що може по лавках буде можна якось перейти до них, але годі було й пробувати, бо між нами сиділо за багато осіб. І вже, мамо, не говорила я з ним ані слова. Ми й не попрощали ся, бо він видко спішив ся кудись і спізнив ся.

Ще ніколи не бавилась я так зле. Часом мені аж чогось прикро, як собі пригадаю те все. Вже ніколи не буду собі робити ніяких проєктів, бо мені все виходить инакше. І саме длятого потім прикро мені.

Написала-б я вам ще багато иньших річей, але мене страшно печуть очи, бо я нині плакала троха. Я зовсім не є щаслива, мамо, зовсім, зовсім ні. Лише ви любіть мене дуже, моя мамо дорогенька!

Фелька.

11-ого мая.

Найдорожша Мамо!

Ну, бачите, ну, бачите, що вони мені зробили. Я вже міркувала, що він для мене не такий, як був давнійше, але того, мамо, я зовсім не сподівала ся. Приходжу собі на обід, а вони кажуть: „осьвідчив ся.“ Мені зараз серце стало страшенно бити ся і питаю ся, хто? Щож я зробила їм злого, мамо? Романа хоче вже справити собі виправу і той мадеполям, каже, радо відкупить від мене; але я не дам, мамо, не дам! Нехай собі купить у склепі, або де хоче, а я не дам. Вже половину річей я спакувала собі, тільки ще не знаю, чи Дарецька дозволить мені так відразу спровадити ся до неї. Але я зараз перенесу ся звідси, бо щож мені тут робити, моя мамо?

Ще раз лише побачу его, мамо, і зараз потім випроваджу ся. Зараз сьогодні випроваджу ся, або завтра, як лише спакую річч, але мушу побачити его. Анї словечка не скажу ему, і до сальону не пійду, мамо, так лише в дверях стану собі і буду дивити ся крізь шпару. А того мадеполяму не дам, за ніщо в сьвіті не дам. Пані Скродська цілувала мене, але то вона, мамо, найгірша зі всіх. І ту тарілку, що при обіді я стовкла, зараз відкупила я їй, хоч вона не хотіла, — але я не хочу від них нічого і не прийду до них ніколи.

Тільки що мені тепер, моя мамо, почати?...

Фелька.

Переклав з польського О. М.

